

Vysoká v zeleném

aneb Nad dějinami každodennosti vojenské přípravy a vojenských kateder civilních vysokých škol v Československu šedesátých let minulého století

Pavel Mücke

Dá se říci, že vztah mezi světem civilních vysokých škol a vojenské sféry byl od pradávna poněkud ambivalentní. V kořenech této nejednoznačnosti stojí možná fakt, že ve středověké Evropě byli armády a vojáci vnímáni jako atributy světského světa panovníků a šlechty, zatímco univerzity a vysoké školy se jako autonomní zdroj poznávání světa a zajišťování jeho duchovního rozměru zrodily v okruhu křesťanské církve.¹ Klerikové, mezi něž se počítali také příslušníci akademické obce, tak povětšinou stáli stranou vojenských příprav i válečných dění, třebaže bychom našli celou řadu výjimek, kdy se do válečné vravy také sami aktivně zapojili. Ne nadarmo kupříkladu pomník na nádvoří pražského Klementina připomíná nasazení studentské legie k obraně pražských měst při obléhání švédskými vojsky na sklonku třicetileté války.²

Za éry masových armád průmyslové revoluce a nacionálně-občanské mobilizace vysoké školy do značné míry zcivilněly a definitivně se vzdaly větší části elitní autonomie ve prospěch vojenského angažmá v řadách budovaných „armád občanů“ – alespoň tedy výměnou za to, že státně-vojenské orgány nebudou bránit v zakončení řádných studií, případně že se v armádních řadách budou studenti či vyučující angažovat dobrovolně.³ Vývoj směřoval k tomu, aby se civilní vysoké školy staly určitým rezervoárem pro výcvik a přípravu poddůstojníků a nižších důstojníků, neboť na vojenských školách nemohlo z kapacitních důvodů studovat takové množství příslušníků velitelského sboru, jichž bylo třeba k ovládnutí vojenských mas odváděných a cvičených na principu všeobecné branné povinnosti. Zrodil se tak koncept vojenské přípravy, která předcházela vlastnímu nástupu vojenské základní služby. Absolventi vysokých škol se taktéž stali vítaným objektem zájmu armádních náborářů, pídících se po vhodných adeptech, z nichž by se posléze stali vojáci z povolání.⁴

Vzhledem k tomu, že koncept „konzervativního experimentu“ s povinnou vojenskou službou více či méně

„obyčejných“ občanů z počátků rakousko-uherského soustátí přežil v našich zeměpisných poměrech až na práh 21. století, je téma vojenské přípravy a následné služby vysokoškoláků také předmětem současného zájmu vojenských historiků a historiček. Vedle aspektů právně-historických, vojensko-organizačních či militárně-praktických skrývají vojenská příprava a základní vojenská služba celou řadu aspektů sociálně-politických a sociálně-kulturních. Studenti a absolventi se nepřipravovali jen na to být prostými „vojáky na šachovnici“ generálů a vojenských plánovačů a nebyli jen pouhými „čísly“ v tabulkách národohospodářů a vojenských statistiků, ale tzv. vojna pro ně byla také „školou občanství“ a „sociální laboratoří“. Zde se potkávali s dosud nepoznaným (institucemi, normami, zvyky, regiony či zeměmi, lidmi), a vojenský prožitek tak pro ně mnohdy představoval naprosto unikátní a význačnou zkušenost. Tato zkušenost, leckdy sdílená i napříč generacemi, se jim vynořovala v mnoha podobách v proudu jejich následujícího životaběhu, jak dokazuje např. vzpomínka tohoto narátora: „*I s lidma ve věku mého otce, co zažili socialistickou vojnu, ať se sejdeme kdekoliv, sedím v hospodě s lidma, úplně cizíma, se kterejma si [...] nemám vůbec co říct, tak v podstatě i ta vojna je jakejsi tmel, že když už prostě vážne zábava, tak se vytáhnou historky z vojny [...] A já to považuju za strašně pozitivní, že ty chlapy v minulosti pojila stejná životní zkušenost. Byli na vojně.*“⁵

Poněvadž reflexe vojenské přípravy a postavení vojenských kateder civilních vysokých škol (VKVŠ) v poúnorovém Československu spočívala prozatím na okraji historického zájmu a jejich výzkum je prakticky v počátcích, zaměřím se v tomto článku právě na charakteristiku jejich postavení v rámci čs. vzdělávacího systému šedesátých let a pokusím se také o drobné exkurzy do dějin každodennosti těchto specifických, ba v očích pamětníků snad dokonce svérázných institucí své doby.⁶ Z metodologického pohledu jde o klasickou, historicko-pozitivistickou

1 O vývoji středověkých armád a též utváření univerzit přehledově viz *Encyklopedie středověku*. (Ed.) Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT – Franco ALESSIO. Vyšehrad, Praha 2014 (3. vydání).

2 Viz např. Jan ŽUPANIČ, *Studentská legie roku 1648*. Historický obzor 1998, č. 5–6, roč. 9, s. 98–101.

3 Charakteristika této „klasické“ tenze na příkladu Spojených států amerických viz např. Eliot A. COHEN, *Citizens and Soldiers: The Dilemmas of Military Service*. Cornell University Press, Ithaca 2019 (1. vydání 1985). Cohenova kniha vznikla na pozadí společenských debat v USA osmdesátých let, kdy se v americkém prostředí velmi intenzivně a všestranně reflektovala nedávná (a dosti bolestivá) zkušenost z vietnamské války, mj. se také diskutovalo o spíše negativním dopadu doplňování armády za pomoci tzv. draftové loterie (*lotery draft*) a o vztahu většinové společnosti ke službě v ozbrojených silách.

4 Na tyto aspekty vojenské služby – minimálně pro období sedmdesátých až osmdesátých let – vzpomíná celá řada někdejších vojáků-absolventů. Viz např. rozhovor Pavla Mückeho s P. U. 23. 5. 2019 a rozhovor Jiřího Hlaváčka s E. T. 3. 7. 2019. Sbírká „Armáda jako nástroj socializace. Reflexe fenoménu základní vojenské služby v českých zemích (1968–2004)“. Digitální sbírky Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky (COH ÚSD AV ČR). O povojnových návratech viz *Mezi pakárnou a službou vlasti: základní vojenská služba (1968–2004) v akterské reflexi*. (Ed.) Jiří HLAVÁČEK. Academia, Praha 2021, s. 159–160.

5 Citováno podle: Jiří HLAVÁČEK, *Ztracený čas, který z tebe udělá chlapa!? Významy základní vojenské služby a jejich reflexe v generační paměti českých mužů*. In: *Mezi pakárnou a službou vlasti*, s. 359.

6 Např. pouze letmo se vojenským katedrám civilních vysokých škol v šedesátých letech věnoval autorský kolektiv dosavadního nejkomplexnějšího přehledu dějin čs. armády. Viz Jiří BÍLEK – Jaroslav LÁNÍK – Pavel MINAŘÍK – Daniel POVOLNÝ – Jan ŠACH, *Historie československé armády 7*.

Generační předchůdci pozdějších vojenských katedristů z řad příslušníků čs. armády ve Velké Británii v letech druhé světové války. Ti se kvůli uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939 již nedočkali dokončení svých studií na domácí půdě, završili je až v exilu na britských univerzitách na základě mezivládních dohod a část z nich se slavnostní promoce často dočkala již v uniformě zahraničních jednotek. Foto pochází z promoce na Oxfordské univerzitě dne 27. února 1943, které se zúčastnili význační čs. exiloví představitelé.

FOTO: Archiv UK

studii založenou především na obsahové analýze archivních zdrojů, která má za cíl rozšířit dosavadní faktografické poznání tématu. Vnímám ji jako pokračování dlouhodoběji zaměřeného bádání nad mnohými aspekty a souvislostmi dějin základní vojenské služby v českých zemích (potažmo v někdejší Československu), zejména s důrazem na vojenskou přípravu a následnou základní vojenskou službu vysokoškoláků. Proto jsem se pokusil rámcově vylíčit kontext vývoje vojenské přípravy v rámci VKVŠ ve sledovaném období, charakterizoval jsem vojenský (i nevojenský) personál, problémy, s nimiž se potýkali studenti-frekventanti v každodenním rytmu studia, a uvádím i příklady tzv. mimořádných událostí, k nimž během výcviku došlo.

Soustředění se na hektické období šedesátých let bylo z mého pohledu pragmatickou volbou jednak z důvodů lepší dostupnosti pramenného materiálu (který je

přístupný a uspořádaný), jednak kvůli možnosti zanalyzovat dění v „mikroprostoru“ VKVŠ na pozadí velmi bouřlivých společenských procesů a událostí. Šlo zejména o postupující destalinizaci a uvolňování společenských poměrů, demokratizační pohyby tzv. pražského jara a redefinici vztahů mezi Čechy a Slováky uvnitř československého státu (v podobě federalizace). Dění na VKVŠ se nemohly vyhnout ani důsledky invaze armád Varšavské smlouvy a okupace Československa a konečně ani dopad počátků tzv. normalizace na přelomu šedesátých a počátku sedmdesátých let. Pro tuzemské prostředí tyto poslední dvě „velké“ historické události znamenaly – řečeno slovy historika dějin studené války Karla Durmana – definitivní „útěk od praporů“ a přechod čs. komunistického režimu do fáze tzv. pozdního socialismu.⁷

Primárním zdrojem při práci na této studii se staly písemné materiály Vojenského oddělení Ministerstva

Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy, květen 1955 – srpen 1968. MO ČR, Praha 2008, s. 155. Výjimkami v dílčím zachycení tématu vojenských kateder civilních vysokých škol jsou práce: Marta Edith HOLEČKOVÁ – Klára PINEROVÁ, *Studentský život podle pravidel*. In: Jakub JAREŠ – Matěj SPURNÝ – Katka VOLNÁ a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – Togga, Praha 2012, s. 331–334; Josef PETRÁŇ – Lýdia PETRÁŇOVÁ, *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Karolinum, Praha 2015, s. 585–586; Martin FRANC a kol., *Dějiny Akademie múzických umění v Praze*. Nakladatelství AMU, Praha 2017, s. 85–89.

⁷ Z přehledových a profilových děl k dané problematice viz např. Kieran WILLIAMS, *The Prague Spring and its Aftermath. Czechoslovak Politics 1968–1970*. Cambridge University Press, Cambridge 1997; Karel DURMAN, *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964–1991*. Karolinum, Praha 1998; Karel KAPLAN, *Kořeny československé reformy 1968: I. Československo a rozpory v sovětském bloku. II. Reforma trvale nemocné ekonomiky. Doplněk, Brno 2000; III. Změny ve společnosti. IV. Struktura moci. Doplněk, Brno 2002; Jan PAUER, Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení. Argo, Praha 2004; Pavel KOLÁŘ, *Soudruzi a jejich svět: sociálně myšlenková tvářnost komunismu*. Nakladatelství Lidové noviny – Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2019; Martin SCHULZE WESSEL, *Pražské jaro: průlom do nového světa*. Argo, Praha 2018.*

školský (a kultury)⁸, jež jsou součástí fondu Ministerstvo národní obrany (1945–1992) a jsou uloženy ve vojenském historickém archivu Vojenského ústředního archivu v Praze-Ruzyni. Ačkoliv se kvůli rozsáhlým skartacím zachoval relativně malý zlomek původní spisové materie, pro poznání běžného „provozu“ a fungování VKVŠ jsou tyto písemnosti z mého pohledu klíčové, neboť reflektují specifické postavení instituce vojenské přípravy vysokoškolských studentů na pomezí světa vojenského a civilního akademického života.⁹ Dochované materiály obsahují zejména souhrnné výroční zprávy o dění na VKVŠ v rámci akademického roku, záznamy o kontrolách vojenských kateder nadřízenými orgány, každoroční plány opatření ke splnění hlavních úkolů Vojenského oddělení Ministerstva školství (a kultury), protokoly o předávání funkcí náčelníků kateder (společně mj. se souhrnem činnosti, počty personálních stavů a inventurou materiálu) a také vyjádření ke koncepčním materiálům a legislativním opatřením, jež se týkaly rozvoje VKVŠ a změn ve vojenské přípravě. V neposlední řadě obsahují rovněž kopie zpráv o mimořádných událostech, k nimž došlo během výuky a výcviku.¹⁰

Částečně jsem se opíral také o fond Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (KSČ–ÚV) 1945–1989, uložený v Národním archivu v Praze na Chodovci. Šlo zejména o materiály Politického byra a Předsednictva – orgánů, které schvalovaly základní linii výstavby ozbrojených sil, výstavby vojenského školství apod.

Dále jsem analyzoval část dobového tisku šedesátých let (časopisy *Československý voják* a *Student*) s cílem zjistit, zda a jakým způsobem zde byla reflektována problematika vojenské přípravy na VKVŠ a téma základní vojenské služby vysokoškoláků. V neposlední řadě jsem se opíral o některé vzpomínkové práce a o dostupné sbírky orálněhistorických rozhovorů uložených v Centru orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, zejména pocházející z projektu *Armáda jako nástroj socializace: Reflexe fenoménu základní vojenské služby v českých zemích (1968–2004)*, jež se však z pohledu zkoumaného tématu bohužel vztahují spíše až k pozdějšímu období.¹¹

Z „makrodějin“ vojenské přípravy a vojenských kateder šedesátých let

Jak již bylo naznačeno výše, stávali se studenti civilních vysokých škol objektem zájmu vojenské správy proto, že většina z nich byla považována za vhodné adepty na budoucí záložní důstojníky potřebné v armádě pro případ válečného konfliktu. Tradice vzdělávání vysokoškolských absolventů ve školách pro důstojníky v záloze se v místním prostředí přenášela „napříč režimy“ po celá desetiletí, od časů Rakousko-Uherska přes první československou republiku až po svou obnovu po druhé světové válce, kdy studia postupně dokončovali příslušníci „vojnou povinných“ ročníků dostudovávajících opožděně kvůli okupaci a uzavření českých vysokých za protektorátu. Absolventi narození mezi lety 1917 a 1922 vykonali ve školách na důstojníky v záloze pětiměsíční náhradní službu, zatímco jejich mladší vrstevníky (narozené v roce 1923 a později) již po úspěšném ukončení studií čekala dvouletá základní služba, z toho první rok ve škole na důstojníky v záloze. Tato tradiční zařízení byla zrušena dnem 1. listopadu 1953 s výjimkou Školy na důstojníky lékaře a lékárníky v záloze (ŠDZ-zdrav) v Hradci Králové, mj. v důsledku úspor po měnové reformě z června 1953. Ve výcvikovém roce 1953/1954 a 1954/1955 byly na přechodnou dobu zřízeny tzv. školní jednotky, doplňované vojáky 1. ročníku základní služby, absolventy jedenáctiletých škol, pedagogických, odborných a výběrových škol a škol vysokých.¹²

Ačkoliv ojedinělé hlasy v odborné komunitě zastávaly názor, že v přípravě záložních důstojníků a ve vojenském výcviku vysokoškoláků poúnorového období v Československu existuje jistá kontinuita se vzdělávací tradicí první čs. republiky a jejich škol pro důstojníky v záloze,¹³ podle (nejen) mého mínění je vojenská příprava na vojenských katedrách dítkem sovětizace československého vysokého školství po únoru 1948.¹⁴ Nový vysokoškolský zákon (1950) v tuzemské akademické samosprávě zřídil „veřejno-správní“ či „podnikovo-manažerský“ institut v podobě tzv. katederního systému, který měl na úkor elit akademických (profesorů, děkanů, senátů) výrazně posílit direktivní způsob řízení, reprezentovaný nově se

8 Ministerstvo školství a kultury vzniklo v roce 1956, v lednu 1967 bylo rozděleno na Ministerstvo školství a Ministerstvo kultury a informací.

9 Režim dvojí podřízenosti se projevoval především v tom, že v záležitostech vojensko-odborných bylo oddělení podřízeno Ministerstvu národní obrany (MNO), v otázkách obecně školských a finančních pak Ministerstvu školství a kultury (MŠK). Jak vyplývá z dobových materiálů, sídlilo v ministerských budovách v Karmelitské ulici v Praze na Malé Straně. V jedné ze souhrnných zpráv je konstatováno, že dodávání odborné náplně do výuky vojenské přípravy nebylo pouze specialitou MNO, ale podobně ovlivňovaly obsahovou náplň u lékařských oborů např. resort zdravotnictví, u zemědělských specializací Ministerstvo zemědělství apod. Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA–VHA), fond (f.) Ministerstvo národní obrany (MNO) 1964, Ministerstvo školství a kultury – vojenské oddělení (MŠK/VO), karton (k.) 508, signatura (sign.) 0812, Působnost vojenského oddělení ministerstva školství a kultury (červen 1964); viz též f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0780, Řízení vojenských kateder vysokých škol a rozbor postavení vojenského oddělení ministerstva školství a kultury (bez data – pravděpodobně 1960).

10 Pro komplexnější zachycení vývoje vojenských kateder civilních vysokých škol padesátých a šedesátých let je třeba prostudovat minimálně některé z dalších fondů MNO. Vedle relevantních materiálů sekretariátu ministra národní obrany, Kolegia Ministra národní obrany a Vojenské rady jde zejména o materiály Správy vojenského školství, Organizačně mobilizační správy a Správy doplňování a služby vojsk. Pro podrobnější bádání v budoucnu se dále nabízejí fondy jednotlivých kateder, které jsou dílem uchovány taktéž v pražském VHA, dílem ve Správním archivu Armády ČR v Olomouci a dílem také v Trnavě, ve Vojenském historickém archivu slovenského Vojenského historického ústavu.

11 Viz webové stránky Centra orální historie ÚSD AV ČR, v.v.i. [online]. Dostupné z: <http://www.coh.usd.cas.cz/projekt/armada-jako-nastroj-socializace-reflexe-fenomenu-zakladni-vojenske-sluzby-v-ceskych-zemich-1968-2004/> [cit. 2023-07-25]. Z etických a legislativních důvodů jsem se rozhodl v textu anonymizovat osoby z řad kmenového personálu i studentů VKVŠ.

12 VÚA–VHA, f. MNO 1956, Správa doplňování a služby vojsk (SDSV), k. 690, sign. 7/3/1/1, číslo jednací (čj.) 06276, Plnění vojenské služební povinnosti posluchačů a absolventů vysokých škol v letech 1945–1956 (únor 1956). Viz Jaroslav LÁNIK, *Vývoj vojenských kateder civilních vysokých škol v letech 1951–1956*. Podkladová studie z vědecké konference *Povinná vojenská služba, armáda a společnost v českých zemích / Historie – současnost – budoucnost?* Vojenský historický ústav Praha, 20.–21. června 2023. Rukopis v archivu autora.

13 K názorům o kontinuitě vojenského vzdělávání vysokoškoláků viz Jaroslav KOMÁREK, *Úskalí profesionalizace armády ČR*. Vojenské rozhledy 2014, č. 4, s. 79.

14 Tento názor se opírá i o skutečnost, že za předchůdce vojenských kateder je možné považovat zřízení škol na důstojníky pěchoty v záloze na pedagogických fakultách a školy na důstojníky ženijního vojska v záloze na Vysoké škole báňské a hutní v Ostravě (1950). Viz J. LÁNIK, *Vývoj vojenských kateder*. Z dobových dokumentů je patrné, že vzorem pro fungování vojenských kateder se staly zkušenosti a inspirace načerpané ze Sovětského svazu. Národní archiv (NA), f. KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – politické byro 1954–1962 (KSČ–ÚV–02/2), svazek (sv.) 61, archivní jednotka (aj.) 76, bod (b.) 4, Reorganizace vojenských kateder vysokých škol v roce 1955 (5. 9. 1955).

ustavujícími a nevolnými prorežimními elitami.¹⁵

Vedle paralelně zřizovaných kateder tělesné výchovy, jež měly dbát o fyzickou kondici všeho studentstva, nebo postupně zřizovaných kateder základů marxismu-leninismu, pěstujících povinnou „znalost“ ideologie, měly výuku a výcvik studentů ve vojenské přípravě zajistit vojenské katedry civilních vysokých škol. Do dosavadní přípravy vysokoškoláků-záložních důstojníků, která probíhala mimo vysokoškolskou půdu, tak byl v rámci militarizace československé společnosti od podzimu 1951 zaveden nový prvek.

Od založení VKVŠ se objevovaly hlasy kritizující úroveň vojenské přípravy vysokoškoláků, především nedostatečné praktické zkušenosti a nevojenské vystupování. K negativnímu postoji přispěly svobodomyšlné projevy z řad studentů v průběhu hektického roku 1956 (jako byly např. emotivní diskuse následující po XX. sjezdu KSSS, Majáles apod.), které rezonovaly i u vedení ÚV KSČ v čele s prvním tajemníkem Antonínem Novotným. Novotnovské vedení v následujících letech situaci mezi liberalizující se čs. mládeží a inteligencí bedlivě sledovalo. I proto konzervativněji smýšlející komunistické elity v řadách ústředního výboru vyjadřovaly své pochybnosti o fungování systému VKVŠ. Otevřeně si kladly otázku, zdali je vhodné, aby místa záložních důstojníků byla svěřována pouze vysokoškolským absolventům namísto „ostatních schopných, politicky vyspělých a třídně uvědomělých občanů našeho státu“.¹⁶ Nakonec však zvítězil pragmatický přístup a navzdory „revizionistickým“ tendencím mezi studenty zůstal systém vojenských

Studenti Vysoké školy báňské v Ostravě na koleji při úklidu pokoje. Snímek byl pořízen 16. prosince 1959 při návštěvě fotoreportéra u příležitosti 110. výročí založení této vzdělávací instituce.

FOTO: ČTK / Věněk Švorčík

První tajemník ÚV KSČ a prezident republiky Antonín Novotný přijímá se svou manželkou v reprezentačních prostorách Pražského hradu 21. června 1963 šest stovek nejlepších absolventů československých středních škol a odborných učilišť. Za pár let se mnozí mladí lidé této generace v průběhu svých dalších studií na vysokých školách a v raných pracovních kariérách stanou jedněmi z velkých kritiků a odpůrců Novotného a jeho režimu.

FOTO: ČTK / Jiří Rublič

¹⁵ Z pohledu systémového rámce čs. vzdělávacího systému viz zejména Pavel URBÁŠEK – Jiří PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2012.

¹⁶ NA, KSČ–ÚV–02/2, sv. 165, aj. 224, b. 11, Další omezení vojenské přípravy na vojenských katedrách vysokých škol (28. 1. 1958). Dílem úkorně (a z retrospektivního pohledu viděno i částečně oprávněně) mohli nést aspirace vysokoškoláků a „civilnější“ cestu k záložním důstojnickým hodnostem také někteří vojáci z povolání. Šlo buď o absolventy poddůstojnických škol, kteří úspěšně absolvovali kurz velitelů čet a příslušnou důstojnickou praxi, nebo o vojáky z řad výtečných poddůstojníků, kteří posléze složili důstojnickou zkoušku. Viz NA, f. KSČ–ÚV–02/2, sv. 61, aj. 76, b. 4, Reorganizace vojenských kateder vysokých škol v roce 1955 (5. 9. 1955).

kateder alespoň zčásti zachován. V mírových časech se totiž absolventi vojenských kateder civilních vysokých škol stali nezbytnými pro běžný chod armády, protože během základní služby obsazovali velké množství poddůstojnických a nižších důstojnických tabulkových míst. Současně tvořili významnou složku záložního důstojnického sboru pro případ války (příslušníků armády v „rozvinutých počtech“, jak se dobovou terminologií říkalo).

V roce 1956 byla zrušena vojenská příprava studentů humanitních oborů a o dva roky později i části oborů přírodovědných.¹⁷ V důsledku poklesu studentů VKVŠ byly v letech 1957–1958 opět zakládány školy na přípravu důstojníků v záloze (ŠDZ).

V souvislosti s přestavbou čs. školství uskutečňovanou podle dokumentu *O těsném spojení školy se životem a dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSR*, přijatém v dubnu 1959, a s ohledem na potřebu zajistit včasný nástup absolventů VŠ do jednotlivých odvětví národního hospodářství ve třetí a čtvrté pětiletce bylo účelné provést od školního roku 1960/1961 i úpravu vojenské přípravy na vysokých školách.

Usnesením vlády č. 725/1960 ze dne 5. srpna 1960 byla opětovně zavedena vojenská příprava na všech typech civilních vysokých škol pro studenty všech oborů, vyjma pedagogických institutů¹⁸, Akademie múzických umění v Praze (AMU), Janáčkovy akademie múzických umění v Brně (JAMU) a Vysoké školy múzických umění v Bratislavě (VŠMU). I nadále se systém vojenské přípravy netýkal studentů bohosloveckých fakult, které čekala „běžná“ základní vojenská služba v délce dvou let (jako určitý „trest“ za studium nežádoucí pro režim).

Nová úprava se vztahovala na studenty, kteří se ke dni 1. září 1960 zapisovali do 1., 2. a 3. ročníku studia. Na fakultách, kde vojenská příprava nebyla v předcházejících letech zrušena, se změnila podmínka jen pro studenty 1. ročníků, zatímco vyšší ročníky vykonávaly vojenskou přípravu a následně vojenskou základní službu podle dříve platných předpisů.

Na základě rozhodnutí akademických funkcionářů byli do vojenské přípravy ojediněle zařazeni i studenti čtvrtých ročníků (Fakulta stavební na Vysokém učení technickém v Brně a lékařské fakulty), což v průběhu zimního semestru 1960/61 vedlo k požadavku části vysokých škol (České vysoké učení technické, Vysoká škola chemicko-technologická atd.), aby byla stejná možnost

V šedesátých letech se jedním z projevů nově se emancipujícího studentského hnutí v Československu a zejména v českých zemích stalo oživení majálesových oslav. V jejich vyvrcholeních v podobě průvodů městem se jako symbol dohlížející autority velmi často objevovaly postavy v historizujících uniformách, které mohly reflektovat prožitek studentů z vojenské přípravy a v náznamech parodovat institut vojenských kateder. Tento snímek byl pořízen 12. května 1965 v Plzni.

FOTO: ČTK / Jiří Vlach

dána také studentům z některých tamních fakult. Po jednání s tajemníkem ÚV KSČ Jiřím Hendrychem a na základě souhlasu Ministerstva národní obrany a Ministerstva školství a kultury bylo rozhodnuto tomuto požadavku vyhovět a studenty čtvrtých ročníků na počátku ledna 1961 zařadit do VKVŠ.

Namísto dosavadního čtyřletého cyklu se nyní vojenská příprava realizovala během dvou let, zpravidla ve třetím a čtvrtém ročníku (v závislosti na regulérní délce studia daného oboru), a zároveň došlo ke snížení celkového objemu výukových hodin na šest set (ze stávajících cca 980 až 1 100). Součástí byla dvě soustředění při vysoké škole, první třítydenní před začátkem akademického roku a druhé týdenní v zimním termínu ledna až března. Těžiště pak spočívalo ve čtyřsemestrální výuce (většinou osm hodin výuky jednou za 14 dní), která byla uzavřena jedním pětitydenním závěrečným soustředěním u vojsk a závěrečnými zkouškami. Úspěšní absolventi vojenské přípravy vykonali po završení civilního studia na vysoké škole jednoletou základní službu¹⁹ a podle prospěchu dosaženého při přípravě mohli být před nástupem

17 NA, f. KSČ–ÚV–02/2, sv. 61, aj. 76, b. 4, Reorganizace vojenských kateder vysokých škol v roce 1955 (5. 9. 1955); tamtéž, sv. 113, aj. 134, b. 9, Některé úpravy výcviku záložních důstojníků na vojenských katedrách vysokých škol (27. 8. 1956); tamtéž, sv. 165, aj. 224, b. 11, Další omezení vojenské přípravy na vojenských katedrách vysokých škol (28. 1. 1958).

18 Československé školství prošlo v padesátých a šedesátých letech zásadními změnami. Školská reforma v roce 1953 mimo jiné ukončila existenci všech pedagogických fakult, které se přeměnily na vyšší pedagogické školy nebo na vysoké školy pedagogické. Vládním nařízením byly v roce 1959 zrušeny a studium učitelství zajišťovaly pedagogické instituty. Ty o pouhých pět let později zanikly a opět byly zřízeny pedagogické fakulty.

19 Vládní nařízení č. 121 z 5. srpna 1960 o stanovení doby trvání základní služby absolventů vysokých škol, zařazených do vojenské přípravy na těchto školách. Srov. též Rozkaz ministra národní obrany č. 23 ze 17. září 1960. VÚA–VHA, Sbírka rozkazů 1960, k. 40; tamtéž, f. MNO 1961, MŠK/VO,

vojenské služby povýšení do poddůstojnických hodností.

Na základě předešlé praxe byla také poupravena forma výuky i obsah studijních plánů. Celkově vzato se výuka skládala ze znalostí a dovedností „vojenského řemesla“ (ovládání ručních zbraní, znalosti základů taktiky, topografie, spojovací přípravy, ochrany před zbraněmi hromadného ničení apod.) a znalostí z konkrétní specializované odbornosti, k níž byl dotyčný určen. Frekventanti VKVŠ také museli dostát nárokům na „socialistického“ vojáka a velitele svými „morálně-volními vlastnostmi“, orientací v postulátech marxismu-leninismu a v aktuálních otázkách vojenské politiky KSČ. S ohledem na snazší zvládnutí teoretických poznatků se výuka teorie oproti praxi ztenčila z dosavadního poměru 1 : 1 na 1 : 3 až 1 : 4 ve prospěch praxe. Namísto přednášek studenti obdrželi skriptu pro samostudium a při výuce měl být kladen větší důraz na praktické aspekty a polní výcvik v čele s taktickou přípravou.

Zásadním nedostatkem, s nímž se výuka potýkala, bylo permanentní opožďování vyučovaných poznatků za odbornou náplní výuky vojenských učilišť a běžného výcviku Československé lidové armády (např. absentující výuka o tancích T-54, bezzákluzových kanonech, praktická výuka o nejnovějších pěchotních zbraních apod.) a setrvalá nouze o nejnovější učební pomůcky, vojenskou techniku a výzbroj. Ty neměly VKVŠ bohužel dispozici proto, že byly z důvodů vojenských (např. zajištění bojeschopnosti prvosledových armádních jednotek a kvůli utajení) i ekonomických (vysoká cena) primárně distribuovány armádním útvarům.²⁰

Jak již bylo zmíněno, usnesení vlády z 5. srpna 1960 se nevztahovalo na pedagogické instituty, což se velmi záhy začalo projevovat negativně: „V průběhu doby se ukázalo, že vyloučení pedagogických institutů z vojenské přípravy je jedním z důvodů, proč na nich studuje převážná většina dívek (v roce 1961/62 je to 80,1 %). [...] Feminizace učitelských sborů je zvláště nepříznivě pocítována v 6.–9. ročnících základních devítiletých škol, neboť především mládež pubertálního věku potřebuje vyvážené výchovné působení učitelů obojího pohlaví.“ Jinými slovy, při svém rozhodování zda a jaký vysokoškolský obor absolvovat mnoho uchazečů bralo mj. v potaz, že studium učitelství s sebou přináší i povinnost

Na některých slovenských vysokých školách byla silnější tradice absolventských průvodů posledních ročníků místní vysoké školy (podobných tzv. poslednímu zvonění českých středoškolačů před maturitou). Studenti se ve formě alegorických průvodů symbolicky loučili se školou, koleji a obyvateli města před svým odchodem do pracovního života a „mateřských“ měst a obcí. Také zde se často objevují na snímcích vojenské motivy s velkou pravděpodobností odkazující na prožitky spjaté s vojenskou přípravou. Zde snímek bratislavského průvodu absolventského ročníku Fakulty elektrotechnické SVŠT z května 1963.

FOTO: TASR / ČTK / A. Prakeš

vykonat dvouletou základní vojenskou službu. Vláda proto svým usnesením č. 834 zavedla od 1. září 1962 vojenskou přípravu i na pedagogických institutech a 6. září 1962 k tomu byl vydán Rozkaz ministra národní obrany.²¹ Příprava měla probíhat ve 2. a 3. ročníku studia.

Od začlenění budoucích učitelů do systému vojenské přípravy si vojensko-političtí činitelé slibovali nejen zvýšení atraktivit učitelského povolání pro „vojnou povinné“ uchazeče, ale také získání významných životních zkušeností učitelů v nižších velitelských funkcích. To mělo vytvořit lepší předpoklady „pro brannou přípravu žáků základních devítiletých škol a pro zvýšení podílu učitelů na všénárodní přípravě obyvatelstva k civilní ochraně“.²²

Pro zvýšení počtu personálu kvalifikovaného vojenského zdravotnictví byla záhy (v roce 1964) zřízena také branná příprava pro studenty-nevojáky a studentky-ženy 4. a 5. ročníku na lékařských fakultách (v rozsahu 200 hodin) a do systému vojenské přípravy byly nakonec začleněny rovněž umělecké školy. Ministerstvo národní

k. 569, sign. 0782, Zpráva o vyhotovení plnění úkolů ve školním roce 1960/61 na vojenských katedrách vysokých škol (1961); f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 00743, Zpráva o stavu příprav záložních důstojnických kádřů na ŠDZ a VKVŠ (30. 12. 1965); f. MNO 1967, MŠK/VO, k. 410, sign. 01219, Koncepce upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967).

²⁰ VÚA–VHA, f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0786, Zpráva o plnění vládního usnesení č. 725/60, jímž byla vyřešena na základě usnesení PB ÚV KSČ problematika vojenské přípravy na vojenských katedrách vysokých škol (27. 2. 1961).

²¹ Viz Rozkaz ministra národní obrany z 6. září 1962, Úprava vojenské přípravy a základní služby studentů a absolventů pedagogických institutů, VÚA–VHA, Sbírka rozkazů 1962, k. 47.

²² VÚA–VHA, f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0460, Návrh vládního usnesení a návrh rozkazu ministra obrany – připomínkové řízení (19. 7. 1962).

oborů (MNO) uznalo množství stížností, že absolventi oborů muzických umění za dobu své dvouleté služby a při nemožnosti plně cvičit ve hře na příslušný nástroj postupně ztrácejí své dovednosti, pokud nepůsobí např. v kvalitním uměleckém tělese typu armádního orchestru.²³ Umělci-absolventi byli tedy zařazeni do školení ve zdravotnické odbornosti, neboť zde hrozilo nepatrné riziko poranění či onemocnění, které by potenciálně zhatilo jejich budoucí uměleckou kariéru.²⁴

Navzdory těmto částečně liberalizujícím proměnám vojenské přípravy, které ji do značné míry nivelizovaly a učinily stejnou pro všechny vysokoškoláky povinné vojenskou službou, se i nadále objevovaly spory o její podobu a bylo nutno řešit leckdy protikladné požadavky z různých stran. Periodicky se opakovaly zejména stížnosti z řad studujících, že vojenská příprava je příliš dlouhá, což bylo odmítáno s odkazem, že jakékoliv další snižování výukové dotace by se negativně projevilo v procesu získávání praktických vojenských dovedností. Požadavky konzervativněji laděných vojenských kruhů, aby byla např. prodloužena doba přípravy na humanitně zaměřených fakultách, byly zase zamítány v obavě z již zmíněné (a režimem negativně vnímané) feminizace zde vyučovaných oborů.²⁵

V roce 1964 v Československu působilo celkem dvacet tři VKVŠ, které se velikostí a výukou různých specializací (tzv. čísel vojenské odbornosti – ČVO) navzájem lišily podle svých kmenových *alma mater*. Největší a nejpočetnější opory vojenského vzdělávání na civilních školách představovaly VK u technických škol, jako bylo např. pražské České vysoké učení technické (ČVUT) nebo Slovenská vysoká škola technická (SVŠT) v Bratislavě.²⁶ Početně nejmenší byly katedry, které se nacházely u menších či regionálních vysokých škol a čítaly řádově několik učitelů a desítky studentů v jednom ročníku.²⁷ Separátní VKVŠ se velmi často nacházely na půdě lékařských fakult, jež se díky své specializaci v rámci akademické sféry i renomé ve společnosti těšily výsadnímu postavení. Naopak v některých univerzitních městech existovaly VKVŠ

sdužené pro více místních fakult či škol. Např. v Praze či Brně působily společné vojenské katedry pro řadu fakult Univerzity Karlovy (UK) a Univerzity Jana Evangelisty Purkyně (UJEP), ale spadali sem také studenti místně příslušných vysokých škol uměleckých směrů (AMU, JAMU).

V očích zodpovědných armádně-politických špiček měly VKVŠ sloužit jako hlavní zdroj pro výcvik záložních důstojníků Československé lidové armády (ČSLA). Československo, jež (spolu s ostatními zeměmi východního bloku) slovy Petra Luňáka „plánovalo nemyslitelné“ a své nemalé ozbrojené síly neustále připravovalo na potenciální konflikt s „revanšistickým“ Západem, se v případě válečné mobilizace a navyšování počtů jednotek nedokázalo bez záložníků-vysokoškoláků obejít.²⁸ Jak se pravilo v jedné z dobových zpráv: „Vzhledem k délce své zkrácené základní služby (1 rok) musí být absolventi vojenských kateder schopni v co nejkratší lhůtě po nástupu převzít plánované velitelské, technické a týlové funkce, protože jiné zdroje armáda prostě nemá.“²⁹

Ve druhé polovině šedesátých let měl i díky dospívání početnějších ročníků plánovaný počet frekventantů i absolventů VKVŠ nastupujících vojenskou službu stoupat a ve dvou ročnících mělo vždy studovat cca 21 až 24 tisíc studentů v akademickém roce. Každý rok pak mělo nastoupit vojenskou základní službu mezi osmi až jedenácti tisíci absolventů.³⁰ Kupříkladu v roce 1967 činila kalkulovaná roční potřeba pro mobilizovanou (tzv. rozvinovanou) armádu 8 560 aktivně sloužících záložních důstojníků, z nichž 5 250 mělo být absolventy VKVŠ. Vzhledem k tomu, že čs. armáda se po dlouhá desetiletí potýkala s permanentním nedostatkem vojáků osazujících předepsaná tabulková místa, skutečná potřeba činila dokonce 10 330 záložních důstojníků (z toho 7 000 vyskolených na VK). Z průměrného odvodního ročníku tvořilo v případě konfliktu cca 75 % absolventů VKVŠ rezervoár záložních důstojníků mobilizované armády a zbytek by sloužil v poddůstojnických hodnostech.³¹ Jak se uvádí v příslušné ministerské analýze, význačnou roli nesehrávaly „absíci“ pouze v plánech na bojové rozví-

23 V šedesátých letech působily v rámci ČSLA zejména Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého (AUS VN Praha), Vojenský umělecký soubor hrady SSSR kpt. Jána Nálepky v Bratislavě (VUS Bratislava), Studio Čs. armádního filmu (Studio ČAF), Armádní redakce Čs. rozhlasu, Armádní a branná redakce Čs. televize, Armádní výtvarné studio (AVS), Vojenský historický ústav (VHÚ) a Ústřední hudba Československé lidové armády. Viz J. BÍLEK – J. LÁNIK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády* 7, s. 212. Prozatím nejdetailnější a nejkomplexnější studie militárně-kulturních sfér: Václav ŠMIDRKA, *Armáda a střibné plátno: československý armádní film 1951–1999*. Naše vojensko, Praha 2009. Absolventi konzervatorií a akademií muzických umění mohli vykonat základní vojenskou službu také u jedenácti divizních a devíti posádkových hudeb. Viz Pavel MINAŘÍK, *Vojenské hudby čs. armády po roce 1945*. Československá armáda [online]. Dostupné z: <https://armada.vojenstvi.cz/povalecna/studie-a-materialy/vojenske-hudby-cs-armady-po-roce-1945.htm> [cit. 2024-07-25].

24 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 433, sign. 202, Návrh na zavedení branné přípravy pro studentky lékařských fakult neschopných vojenské služby (duben 1965); tamtéž, k. 432, sign. 0143, Připomínkové řízení k návrhu vládního usnesení v oboru branné přípravy studentek lékařských fakult (duben 1965); tamtéž, sign. 00743, Zpráva o stavu příprav záložních důstojnických kádrů na ŠDZ a VKVŠ (30. 12. 1965).

25 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 00743, Zpráva o stavu příprav záložních důstojnických kádrů na ŠDZ a VKVŠ (30. 12. 1965).

26 Např. početní stavy VKVŠ ČVUT (1964) čítaly 62 důstojníků, 8 praporčíků, 24 občanských zaměstnanců a 2 712 studentů. VÚA–VHA, f. MNO 1964, MŠK/VO, k. 508, sign. 00348, Oprava tabulek počtu VKVŠ (18. 6. 1964).

27 Šlo např. o pražskou a bratislavskou Vysokou školu ekonomickou, Vysokou školu zemědělskou v Praze (VŠZ), včetně její části v Českých Budějovicích, Vysokou školu zemědělskou v Brně (VŠZe), Vysokou školu strojní a textilní v Liberci (VŠST), Vysokou školu chemicko-technologickou v Pardubicích a v Hradci Králové (VŠCHT), Vysokou školu polnohospodářskou v Nitře (VŠP) nebo Vysokou školu lesnickou a dřevařskou ve Zvoleně (VŠLD). Jedna z nejmenších VKVŠ působila na Vysoké škole ekonomické ve slovenské metropoli na Dunaji: její početní stavy tvořili tři důstojníci, dva občanskí zaměstnanci a 159 studentů. VÚA–VHA, f. MNO 1964, MŠK/VO, k. 508, sign. 00348, Oprava tabulek počtu VKVŠ (18. 6. 1964).

28 Jak se ve své době vyjádřil britský vojenský atašé v Praze, co do mírových početních stavů Československo disponovalo armádou srovnatelnou s armádou Velké Británie, ovšem při nesrovnatelném počtu obyvatel (15 milionů oproti 50 milionům Spojeného království), což muselo klást nemalé požadavky na čs. hospodářství a státní pokladnu. Viz Jiří HLAVÁČEK, *Vzestup a pád ČSLA? Vojenská profese v kolektivní paměti důstojnického sboru (1960–1970)*. Karolinum, Praha 2019, s. 207–208. O čs. válečných plánech a přípravách pro případ konfliktu viz *Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950–1990*. (Ed.) Petr LUŇÁK. Dokořán, Praha 2019.

29 VÚA–VHA, f. MNO 1964, MŠK/VO, k. 508, sign. 00348, Oprava tabulek počtu VKVŠ (18. 6. 1964).

30 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 00743, Zpráva o stavu příprav záložních důstojnických kádrů na ŠDZ a VKVŠ (30. 12. 1965).

31 U záložních důstojníků-absolventů se míra uplatnění v mobilizované armádě podle specializace lišila, od 45 % absolventů u pěchoty a tankového vojska až po využití 100 % absolventů u technických směrů, absolventů slaboproudé elektroniky a zdravotnictví. Podle dalších zpráv se civilní vysoké školy měly v letech 1965–1967 podílet na přípravě 38–51 % celkového válečného počtu důstojnického sboru ČSLA, v roce 1967 měli absolventi

nutí ČSLA v případě konfliktu, ale byli považováni za nejvýraznější zdroj doplňování nižších důstojnických funkcí již ve stavu mírovém, a to zejména u inženýrsko-technických specializací a ve službách. V Československu totiž na rozdíl od jiných zemí byli studenti v průběhu vojenské přípravy cvičeni na velitelské funkce, které posléze (tedy přinejmenším část z nich) v rámci své základní vojenské služby jako absolventi skutečně vykonávali.³²

Největší nedostatek čs. systému výchovy a výcviku záložních důstojníků byl spatřován v tom, že po nástupu základní vojenské služby sice absolventi VKVŠ disponovali teoretickými vědomostmi potřebnými na funkcích velitelů, avšak pro výcvik jim chyběly praktické velitelské zkušenosti. Toto negativum měl eliminovat dřívější nástup absolventů, zhruba v jedno až dvou měsíčním předstihu před „dvojočáky“, kterým měli posléze v průběhu své základní vojenské služby velet.³³ Ačkoliv díky zprávě spíše spojuje „neumění řádně velet“ s individuální rovinou „nezkušených“ absolventů, ve skutečnosti byl problém pravděpodobně širší. Jak naznačuje jeden z poměrně kritických článků z dobového tisku, reportéři byli při své „mediální inspekci“ u jednotek ČSLA konfrontováni s opakovanými stížnostmi na pokles autorit ve vojenském prostředí:

„U pluku nám [...] kupříkladu řekli: máme velké potíže s aspiranty, s vysokoškoly. Mnohdy je musíme doslova dotlačit k tomu, aby vydali rozkaz. Moc by nás zajímalo, jak se budou prosazovat na vedoucích místech v civilu. Jeden záložní důstojník, který byl v té době u pluku na cvičení, mínil: není to nic neobvyklého. V civilu rapidně poklesla autorita vedoucích pracovníků v padesátých letech, s určitým zpožděním to postihlo i armádu a teď jsme na tom podobně, v civilu i na vojně. Známe to na vlastní kůži, neboť vykonávám vedoucí funkci. Politruck se dal slyšet: přál bych ti například vidět, jak to vypadá, když má třeba poddůstojník-záložník velet záložníkům. Diskusní klub hadr.“³⁴

S rozrůstajícím se počtem VKVŠ proto mělo také postupně docházet k adekvátnímu omezování činnosti dosavadních „konkurenčních“ škol pro přípravu důstojníků v záloze. Jejich činnost se měla nově zaměřit pouze na přípravu úzce specializovaných vojenských odborníků (např. výsadkářů, některých druhů spojařů apod.), které nebylo možné adekvátně vyškolit tzv. v civilu.³⁵ Z retrospektivního pohledu se však dá říci, že zde vznikl potenciální bod sváru mezi některými zastánci ryze vojenských (a tradičně zavedených) škol a školení

a příznivci vojenské přípravy na civilních vysokých školách mimo ryze armádní prostředí, což se posléze projeвило na sklonku šedesátých let.³⁶

Při diskuzích i praktické realizaci vojenské přípravy se dlouhodobě objevovaly rozdílné názory na to, koho na jaké odbornosti školit a v jakých počtech. V jednáních na vrcholné stranicko-státní úrovni vedle klíčových požadavků MNO na strukturu a počet záložních důstojníků hrály důležitou roli také požadavky národohospodářské početnosti jednotlivých ročníků, a až na konci priorit stála oblast vzdělávání. Ve výsledku panovala shoda, že armádní požadavky je třeba skloubit s výukou studentů ve vojenské odbornosti tak, aby alespoň částečně korespondovala s obsahem jejich civilního studia.³⁷ Zatímco u technických oborů se dařilo vojenskou přípravu relativně navázat na stávající studijní plány, jak je patrné z tabulky č. 1 v příloze této studie, problémy tradičně vyvstávaly u řady oborů netechnických. Vedle profesně-vzdělanostní trajektorie studentů museli vojenští plánovači brát v potaz také teritoriální a národnostní aspekty a specifika jednotlivých škol. V materiálech byla připomínána skutečnost, že např. někteří studující maďarské národnosti z Vysoké školy polnohospodářské (VŠP) v Nitře jen těžko mohli vykonávat některé odbornosti bez adekvátní znalosti češtiny či slovenštiny, např. výuku a výcvik ve spojovacím směru.

Při pohledu na výsledné rozvržení ČVO mezi studijní obory a specializace se nelze ubránit dojmu, že jde o průsečík velmi různorodých náhledů, motivací a možná i zákulisních vyjednávání, které se s tak velkým časovým odstupem již asi nikdy nepodaří do detailu zrekonstruovat. Proto se z dnešního hlediska některé kombinace studijních oborů a ČVO mohou jevit jako logické (s předpokladem bezproblémového fungování v militární praxi), avšak některé působí velmi neobvyklým dojmem a připomínají spíše „sociálně-výukové“ experimenty.

V průběhu šedesátých let se neustále zvyšovala kvantitativní potřeba školení budoucích záložních důstojníků motostřelců, tankistů nebo příslušníků silničního vojska, takže ve druhé polovině dekády (1967) začaly požadavky armády na plánované počty převyšovat reálné množství absolventů u inženýrsko-technických profesí.³⁸ Muselo se také počítat s tím, že pouze 50 % absolventů VKVŠ z hornických fakult Vysoké školy báňské Ostrava (VŠB) a Vysoké školy technické v Košicích (VŠT), školených na odbornost ženijního vojska a letectva, posléze nastoupí základní vojenskou službu, neboť druhá část z nich

oproti původním plánům tvořit již 63 % důstojnického sboru válečné armády. V plánech na rok 1970 se v případě konfliktu mělo již dokonce 80 % absolventů VKVŠ stát záložními důstojníky a zbytek měl obsadit pozice v praporčickém a poddůstojnickém sboru. VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 0539, Návrh kapitoly o vojenských katedrách vysokých škol pro ÚV KSČ (30. 9. 1965); tamtéž, sign. 00743, Zpráva o stavu příprav záložních důstojnických kádrů na ŠDZ a VKVŠ (30. 12. 1965); f. MNO 1967, MŠ/VO, k. 410, sign. 01219, Konceptce upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967).

32 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 410, sign. 01219, Konceptce upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967).

33 VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠ/VO, k. 410, sign. 01219, Konceptce upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967).

34 Viz V. JELÍK – J. HORSKÝ, *Na pravé stopě? aneb Potíže s autoritou*. Československý voják 1967, č. 1, s. 12–14. K podobným, byť v nadnesenějším a optimističtějším duchu formulovaným závěrům mj. došla v průběhu kontroly u vojsk také meziresortní inspekce. VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠ/VO, k. 432, sign. 0505, Vyhodnocení průzkumu činnosti absolventů vojenských kateder vysokých škol po nástupu do vojenské základní služby v roce 1965 (20. 9. 1965).

35 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 00743, Zpráva o stavu příprav záložních důstojnických kádrů na ŠDZ a VKVŠ (30. 12. 1965).

36 VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠ/VO, k. 286, sign. 08214, Základní podkladové materiály k Akčnímu programu VO MŠ – svolání aktivu stranických funkcionářů a náčelníků VKVŠ (18. 5. 1968).

37 VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠ/VO, k. 410, sign. 01219, Konceptce upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967).

38 Obecně se po celá šedesátá léta zejména absolventů s technickým vzděláním oficiálně nedostávalo ani v civilních oborech. Podle dobového šetření bylo např. ve velmi preferovaném sektoru čs. těžkého průmyslu na rok 1969 poptáváno 2 785 absolventů a svá studia jich mělo toho roku završit pouze 2 521. Skutečnost však byla poněkud složitější, neboť oficiální požadavky zaměstnavatelů pro sestavování vzdělávacích plánů a směrných čísel byly mnohdy nadsazené, řada absolventů posléze nemohla sehnat odpovídající místo a působila v méně kvalifikovaném zaměstnání. Z dobových debat viz Zdeněk KARLOVSKÝ, *Intelligence tvrdě pokořená*. Student 1968, č. 16, roč. 4, s. 7.

Provizorní areál nemocnice v Praze-Motole začátkem dubna 1969. V pozadí výcvikové prostory vojenské katedry Univerzity Karlovy, kde svou vojenskou přípravu v průběhu následujících dvou dekad „proválčila“ drtivá většina pražských studentů UK. FOTO: ČTK / Jiří Karas

dá přednost náhradní službě v režimem preferovaném důlním průmyslu, který jim po skončení služby poskytne šanci regulérního zaměstnání s řadou přidružených benefitů (např. získání bytu, možnost čerpat z velkorysého a štědrého sociálního zabezpečení apod.). Z armádou poptávaných čísel je naopak patrný úbytek požadavků na vyškolené chemiky, zásobovače PHM (pohonné hmoty a mazivo) a také zdravotníky.

Podle nového návrhu se od roku 1970 měli peripetiím školení ve zcela odlišné specializaci vyhnout rovněž studenti žurnalistiky a uměleckých oborů. Namísto dosavadního výcviku na zdravotníky či běžné motostřelce bylo zřízeno speciální ČVO 965 s názvem kulturně-umělecký pracovník, které mělo z pohledu MNO, ale také zástupců Ministerstva školství (MŠ) plně odpovídat jejich civilnímu studijnímu směru.³⁹ Jelikož z dostupných materiálů to není zcela zřejmé, lze jen spekulovat, zda

a do jaké míry za tímto krokem stála snaha vojenských míst „ušetřit si práci“ s výcvikem a disciplinací dosti nekonformní skupiny vysokoškoláků a zda v tom nesehrálo roli úsilí politických míst naklonit si a zavázat zástupce mladé generace kulturně-umělecké sféry při budování pozitivnějšího obrazu armády a režimu směrem k širší veřejnosti.

V průběhu let 1967 a 1968 byly činiteli MNO a MŠ probírány alternativy dalšího rozvoje vojenských kateder, vojenské přípravy a navazující základní vojenské služby absolventů. Mezi návrhy se objevil podnět, aby byla o tři měsíce prodloužena základní vojenská služba těch absolventů VKVŠ, kteří měli být po dobu služby ustaveni do funkcí velitelů čet. Dostí radikálně působil návrh, aby vojenská příprava byla zcela zrušena a aby délka základní vojenské služby vysokoškoláků-absolventů činila 12 měsíců a těch, kteří by byli ustaveni do funkcí

³⁹ VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠVO, k. 410, sign. 01219, Koncepce upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967); tamtéž, Příloha č. 1 – Potřeba pro zabezpečení základních důstojnických a praporčických funkcí v mírových a rozvíjených čs. ozbrojených silách v roce 1968/1969 a v dalších letech (duben 1967); tamtéž, Příloha č. 2 – Srovnání, které civilní studijní obory po stránce obsahu výuky odpovídají vojenským specializacím (duben 1967).

pro záložní důstojníky a vojáky z povolání, 18 měsíců.⁴⁰ Poněvadž názory vojenského a civilního vedení nebyly jednoznačné, za účelem získání inspirace a srovnání se uskutečnily stáže vybraných čs. vojenských expertů ve „spřáteleném“ zahraničí, a to v „bratrském“ Sovětském svazu a také v „lidovém“ Polsku. Zprávy z těchto cest poskytují zajímavý pohled na skutečnost, jak si systém československé vojenské přípravy a síť VKVŠ v dané době stály v mezinárodním srovnání. Na sovětském modelu českoslovenští experti oceňovali kvalitu vyučujících, kteří byli vybíráni z nejzkušenějších a osvědčených armádních kádrů a byli schopni se dokonce věnovat i vědecké práci, pro niž měli ve svých pozicích utvořen náležitý prostor. Zároveň čs. delegace oceňovala skutečnost, že sovětské VKVŠ i jejich pracovníci se také díky odlišné historické a militární tradici těšili velmi významnému postavení a rektori si jich náležitě považovali – což mělo stát v nevyřčeném kontrastu se situací na některých civilních vysokých školách v Československu. Model polský byl vyhodnocen jako hodně podobný československému, avšak podle mínění čs. expertů byl mnohem více provázán s celkovým pojetím vzdělávacího systému a branné přípravy obyvatelstva. Ta podobně jako v sovětském případě vycházela z poněkud odlišné historické a branné zkušenosti a reflektovala nesrovnatelně vyšší váhu militárních otázek v očích polského státu a prestiže vojenského povolání v polské společnosti. Čs. zástupci poukazovali mj. na skutečnost, že kdo v Polsku nedokončí v rámci svých studií vojenskou přípravu, není považován za úspěšného absolventa vysoké školy.⁴¹

Poznatky ze zahraničních cest, ale hlavně zkušenosti z předešlých patnácti let existence vojenské přípravy a VKVŠ v Československu byly posléze shrnuty v obsáhlé studii. Vedle stávající varianty vojenské přípravy a základní vojenské služby vysokoškoláků byly navrženy další tři modely, jež ve své podstatě oscilovaly od prohloubení a diferencování přípravy podle jednotlivých odborností až po její úplné zrušení. Při srovnání všech pro a proti nakonec zvítězil názor, že stávající model je za aktuální mezinárodně-politické, hospodářské i materiálně-personální situace tím neoptimálnějším.⁴² Byla na něm oceňována již předtím zdůrazňovaná skutečnost, že čs. absolventi vysokých škol jsou připravováni na funkci záložních důstojníků a ty posléze také celkem úspěšně zastávají v průběhu své základní vojenské služby – byť spíše zřídka v odpovídajících hodnostech.⁴³ Navzdory dalším událostem – nebo možná právě

v jejich důsledku – vydržela vojenská příprava a služba absolventů-vysokoškoláků v tomto formátu (výhodném, či přinejmenším akceptovatelném pro většinu svých akterů) v podstatě po více než dvě další desetiletí, až do pádu státně-socialistického režimu a prvních porevolučních změn po roce 1989.⁴⁴

Každodenní „slasti a strasti“ vojenských kateder

Vedle nutnosti reagovat na takřka neustálé úpravy a reformy vysokoškolského studia a výuky vojenské přípravy (ale také branné přípravy a civilní obrany) patřilo mezi nejčastěji kritizované slabiny vojenských kateder nedostatečné personální obsazení – o němž se ještě zmíním později – a jejich problematické materiální vybavení. Vzhledem k tomu, že VKVŠ byly v čs. militárním systému spíše neoficiálními „popelkami“, směřovalo nejmodernější vybavení vždy primárně k armádním jednotkám a modernizace vybavení byla „během na dlouhou trať“. I když se ve své době již začaly objevovat apely a požadavky na využívání modernějších výukových a výcvikových technologií (jako byly např. trenažéry), studenti se často po dlouhá léta museli spokojit se zastaralou a armádou již vyřazenou výzbrojí a výstrojí, případně je zcela oželeť.⁴⁵ Vedle každodenních problémů zásobování „spotřebním“ vojenským materiálem (např. cvičnou municí, PHM apod.) to komplikovalo jejich výcvik zejména v průběhu závěrečných soustředění u vojsk a především po nástupu základní vojenské služby.⁴⁶ Pro mnoho VKVŠ Achillovu patu a pro jejich náčelníky noční můru představoval nedostatek vhodných výukových a výcvikových prostor. Smutným symbolem se stalo snažení funkcionářů VKVŠ UK v Praze, kteří za pomoci nejrůznějších jednání i neformálních intervencí usilovali o to, aby byl do vlastnictví univerzity převeden vojenský barákový tábor v Motole. Využití jiných prostor v okolí Prahy se totiž v důsledku nutnosti dlouhého dojíždění studentů jevílo jako zcela nereálné, a i proto byl areál nakonec Ministerstvem národní obrany dán univerzitě k dispozici.⁴⁷

V souhrnných zprávách mnohdy zaznívaly stížnosti vedení VKVŠ upozorňující na skutečnost, že některé druhy vojsk se nechtějí o své budoucí adepty-vojáky příliš „postarat“, a to především při organizaci letních soustředění. Kritika mířila zejména do řad čs. letectva, jehož útvary prý byly zčásti neochotné věnovat se výcviku vysokoškoláků, ačkoli se samy potýkaly s nedostatkem technicky vyškolených kádrů a patřily k pravidelným žadatelům

40 VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠ/VO, k. 410, sign. 01219, Koncepte upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967), Příloha č. 3 – Další varianty přípravy absolventů vysokých škol.

41 VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠ/VO, k. 410, sign. 01037, Zpráva o výsledcích konzultace v SSSR (27. 1. 1967); f. MNO 1969, MŠ/VO, k. 286, sign. 08407, Zpráva o výsledcích konzultace v PLR (19. 9. 1968).

42 VÚA–VHA, f. MNO 1968, MŠ/VO, k. 286, sign. 08209, Studie o možnostech dalšího vývoje vojenské přípravy na vysokých školách v ČSSR (1968).

43 VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠ/VO, k. 410, sign. 01219, Koncepte upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967).

44 Viz znění příslušných předpisů, podle nichž byla příprava v období tzv. normalizace realizována. VÚA–VHA, Sbírka čs. vojenských předpisů po roce 1945, inventární číslo (inv. č.) 5628, k. 367, VŠEOB-P54/Č – Vojenská příprava na vysokých školách v ČSSR (1971); tamtéž, inv. č. 5630, k. 367, VŠEOB-P54/Č – Vojenská příprava na vysokých školách v ČSSR (1983).

45 Např. podle předávací zprávy ze srpna 1964 se VKVŠ VŠCHT v Pardubicích mj. potýkala s nedostatkem personálu a také materiálu určeného k výuce a výcviku. Problémem byl zejména nedostatek samopalů vz. 58 (z předepsaných 100 kusů jich měla katedra k dispozici pouze 40), pistolí vz. 52 (namísto 8 měla pouze 4), protiplynových masek a protichemických obleků, zcela chyběly odmořovací soupravy. VÚA–VHA, f. MNO 1964, MŠK/VO, k. 508, sign. 0521, Předání VKVŠ VŠCHT – zápis (19. 8. 1964).

46 VÚA–VHA, f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0780, Řízení vojenských kateder vysokých škol a rozbor postavení vojenského oddělení Ministerstva školství a kultury (1962).

47 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 0641, Materiály o vojenské přípravě na vysokých školách (22. 12. 1965); tamtéž, sign. 0742, Zpráva o stavu plnění úkolů a potřebách výcviku na vojenských katedrách vysokých škol (30. 12. 1965). Se zastarávajícími a nevyhovujícími objekty, z nichž některé byly v havarijním stavu, se však potýkala i samotná ČSLA. Na konci šedesátých let byly téměř tři čtvrtiny obytných budov užívaných armádou postaveny mezi lety 1850 a 1950, nezřídka pocházely ještě z časů Marie Terezie a Josefa II. Viz J. BÍLEK – J. LANÍK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády 7*, s. 200.

o několik stovek specializovaných vojáků-absolventů, hlavně z VŠT v Košicích, SVŠT v Bratislavě, Vysoké školy strojní a textilní v Liberci (VŠST) a v menší míře pak ČVUT v Praze, Vysoké školy lesnické a dřevařské ve Zvolně (VŠLD) a Vysoké školy dopravní v Žilině (VŠD). I proto byl podán návrh, aby MNO stanovilo pro všechny školené odbornosti patronátní útvary. Následně začal být tento stav formalizován prostřednictvím uzavírání patronátních smluv mezi útvary a VKVŠ na jednotlivé směry a specializace.⁴⁸ Sice ojediněle, ovšem příznacně pro svou dobu si jeden z funkcionářů povzddehl, že i přes urgenci stále nedošlo k omezení docházející „písemné agendy, zejména z vnějších složek a z MNO“, jež zatěžovala nedostatečně početný personál vojenské katedry na úkor řádné výuky a výcviku.⁴⁹ Nepřímo zde pisatel přiznává nejednoduchou pozici VKVŠ v civilním vysokoškolském prostředí: na straně jedné vůči „mateřským“ vysokým školám jako celku – a to zejména ve vztahu k některým akademickým hodnostářům, kteří vojenskému elementu uvnitř svých institucí příliš nefandili; na straně druhé také vůči MNO a dilem i armádě, jež VKVŠ vnímaly jako hybridní prvek, reprezentující spíše civilní prostředí.⁵⁰

O kmenovém personálu vojenských kateder

O personálu vojenských kateder a obecně o vojákích z povolání ČSLA kolují i díky vzpomínkám pamětníků-absolventů doslova celé legendy napříč generacemi, jež mají místy svou oporu i v úředních materiálech.⁵¹ Vzhledem k permanentnímu nedostatku kvalitních armádních kádrů byli do velitelského a pedagogického sboru na počátku padesátých let jmenováni spíše postarší, zdravotně hendikepovaní, „nepotřební“ či z pohledu armádního vedení problémoví důstojníci. Jak naznačuje jedna z dobových zpráv, v šedesátých letech již byla situace poněkud odlišná: „V dnešní době nelze již v podstatě hovořit o přidělování reakčních nebo těžce kompromitovaných důstojníků na vojenské katedry, avšak především proto, že prostě v armádě již nejsou.“⁵²

I přes nedostatek personálu byly ze strany nadřízených orgánů (MNO a MŠK) na řádově zhruba čtyři stovky kmenových členů VKVŠ kladeny nemalé vzdělanostní, kvalifikační, osobnostní, ale také „kádrové“ nároky. Sledovanou kategorií byly vedle „správného“ sociálního původu (dělnického nebo rolnického) nejvyšší dosažené vzdělání, absolvované kurzy a rovněž délka praxe u vojsk. Stále se však nedostávalo kvalifikovaného personálu, který by disponoval adekvátní mírou vzdělání, a to zejména

v technických oborech. V některých zprávách se také objevují údaje o vysokém podílu učitelů slovenské národnosti, kteří na přelomu padesátých a šedesátých let tvořili zhruba jednu čtvrtinu vyučujících.⁵³ Jak již bylo naznačeno výše, v neposlední řadě byl sledován věkový průměr pracovníků VKVŠ a také jejich zdraví: „Nepříznivý jeví se ukazatel zdravotního stavu, kde oproti minulému roku se projevuje zhoršení schopnosti k řádové službě [...]. Tato skutečnost je do jisté míry ovlivněna nepříznivým věkovým průměrem příslušníků vojenských kateder – 53 % ve stáří od 42 do 55 let, kteří přicházejí na vojenské katedry od vojsk s méně vyhovujícím zdravotním stavem pro řádovou službu. Na druhé straně důstojníci mladí a fyzicky schopní jsou překládáni k bojovým útvarům.“⁵⁴

Situace na VKVŠ byla v podstatě obrazem vývoje v celé ČSLA, kde nedostatečný zájem mladých lidí o službu v armádě na pozici vojáků z povolání zapříčiňoval, že docházelo k postupnému zvyšování průměrného věku a stárnutí důstojnického sboru. Úměrně k této skutečnosti se také zhoršoval jeho celkový zdravotní stav a stoupal v něm počet osob se zdravotními omezeními. V důsledku převažujících odchodů z armády se snižoval počet obsazených funkcí, a jak již bylo naznačeno výše, vedení MNO a ČSLA na ně muselo přidělovat vojáky základní služby, včetně absolventů.⁵⁵

Bedlivě sledovaným kritériem byla vyžadovaná veřejná angažovanost. Žádoucí bylo členství v KSČ. Ačkoliv i díky vyššímu věku personálu VKVŠ byla míra členství oproti jiným katedrám velmi vysoká (zhruba o jednu třetinu) a atakovala hranici 80 %, objevoval se i jistý osten kritiky ve smyslu, že personál VKVŠ stále nepatří mezi dostatečně kvalitní a hlavně aktivní straníky.⁵⁶

Na základě dalších zpráv je možné říci, že u kritérií, jako byla úroveň dosaženého formálního vzdělání důstojníků VKVŠ, se situace zlepšila. Kde naopak stagnovala, byl poměr členství v KSČ (okolo 80 %) a zdravotní schopnosti (ty byly omezené u zhruba čtvrtiny z celkového počtu).⁵⁷ Vzhledem ke zvyšujícím se nárokům se ukazovalo, že personál kateder by měli tvořit nejen politiky spolehliví komunisté a loajální vojáci se zkušenostmi z praxe, ale také dobří vysokoškolští učitelé. I proto měli být důstojníci postupně doškoleni (či nově vzděláváni) také v oblasti pedagogiky a psychologie a mnozí musejí dohánět své vzdělání v oblasti politicko-ideologické. V druhé polovině šedesátých let totiž 56 % učitelů VKVŠ nedisponovalo stranicko-politickým vzděláním ani na úrovni Večerní školy marxismu-leninismu (VUML), což

48 Viz např. VÚA–VHA, f. MNO 1966, MŠK/VO, k. 420, sign. 107, Patronátní smlouva směru PVO s bojovým útvarem – předložená (4. 3. 1966).

49 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 0517, Vyhodnocení činnosti VKVŠ ve školním roce 1964–1965 (17. 9. 1965).

50 Na zvýšení váhy vojenské přípravy v rámci výukového procesu a na pokračující integraci VKVŠ do rámce vysokých škol je apelováno také v souborných koncepcích a plánech. VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠ/VO, k. 410, sign. 01219, Koncepce upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967).

51 K období osmdesátých let viz např. román z prostředí VKVŠ UK v Praze: Petr LUŇÁK – Marek PEČENKA, *Hrdinové*. Dokořán, Praha 2014. Blíže k vnímání a kolektivní paměti velitelského sboru VKVŠ viz Pavel MÜCKE, *Vojna základ života...? Nad militární zkušeností absolventů civilních vysokých škol*. In: *Mezi pakárnou a službou vlasti*, s. 138–139.

52 VÚA–VHA, f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0694, Současná kádrová praxe na vojenských katedrách vysokých škol a podíl stranických organizací (16. 10. 1962).

53 VÚA–VHA, f. MNO 1963, MŠK/VO, k. 503, sign. 00139, Zpráva o průběhu vojenské přípravy studentů vysokých škol v roce 1962 (1963).

54 VÚA–VHA, f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0782, Zpráva o vyhotovení plnění úkolů ve školním roce 1960/61 na vojenských katedrách vysokých škol (1961); tamtéž, f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0780, Řízení vojenských kateder vysokých škol a rozbor postavení vojenského oddělení Ministerstva školství a kultury (1962); f. MNO 1963, MŠK/VO, k. 503, sign. 00132, Zpráva o průběhu vojenské přípravy studentů vysokých škol v roce 1962 (1963).

55 Viz J. BÍLEK – J. LÁNIČ – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády 7*, s. 148–149.

56 Celkový průměr členství v KSČ na vysokých školách v roce 1963 činil 55,4 % a v roce 1967 již cca 57 %. VÚA–VHA, f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0782, Zpráva o vyhotovení plnění úkolů ve školním roce 1960/61 na vojenských katedrách vysokých škol (1961); tamtéž, sign. 0694, Současná kádrová praxe na vojenských katedrách vysokých škol a podíl stranických organizací (16. 10. 1962). O politickém stranictví a angažovanosti na vysokých školách blíže viz P. URBÁŠEK – J. PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 370–372.

57 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 0641, Materiály o vojenské přípravě na vysokých školách (22. 12. 1965).

je v míře znalostí vůči studentům mnohdy hendikepovalo.⁵⁸

Podle mínění zástupců Vojenského oddělení (VO) Ministerstva školství a kultury nebylo přípustné vojenskou přípravu jakkoliv zlehčovat. Zatímco civilní studium bylo vnímáno jako zodpovědná příprava na budoucí povolání (pomáhající „budovat socialismus“), kvalitně odvedená vojenská příprava byla občanskou povinností k návazné základní vojenské službě (a tudíž „obraně socialistické vlasti“).⁵⁹

Pro osvětlení dobového kontextu je podle mě třeba doplnit skutečnost, že školení vojáků z povolání probíhalo fakticky opačným způsobem než v civilní sféře. Většina vojáků se totiž k vyšším studiím připravovala doslova „od píky“ a přicházela studovat na resortní vojenské či civilní školy až poté, co prošla službou u útvarů a nadřízené autority v čele s veliteli a Kádrovou správou MNO je označily za „vzdělavatelné“. Vojákům z povolání byl proto vytýkán nedostatek teoretických znalostí, které v rozporu s všeobecně uznávanými pedagogickými metodami nabývali až dodatečně. Vojáci také dlouhá léta toužebně očekávali dořešení problémů srovnatelnosti a vzájemného uznávání civilního a vojenského vzdělání na všech úrovních. Ty totiž byly ve výrazném nesouladu a tvořily bariéru při nábořech civilních uchazečů do armády. Letitý problém, který z resortního vojenského vzdělávání učinil kompatibilní složku čs. vzdělávacího systému, se podařilo vyřešit až novelou vysokoškolského zákona z roku 1966. Po reformě vojenského vzdělávání měli vojáci z povolání nejprve absolvovat vysokoškolské studium a až poté nastoupit službu u útvarů. V případě, že měli zastávat vyšší velitelské funkce, museli absolvovat navíc studium postgraduální.⁶⁰

Pokud se důstojnické stavy VKVŠ pohybovaly na ještě relativně uspokojivých číslech, obrovská poptávka panovala po kvalitních příslušnících praporčického sboru. Např. podle zprávy z února 1965 činila obsazenost tabulkových míst praporčíků z povolání pouhých 68 %, přičemž nejvíce jich chybělo na vojenské katedře ČVUT (celkem sedm – tj. 44 %; působila zde nicméně jedna žena-praporčice), dále na VUT v Brně (celkem tři – 33 %) a na Vysoké škole zemědělské v Praze (VŠZ), kde se jeden poptávaný praporčík údajně sháněl již dva školní roky po sobě. Co do odborností byla nejhorší situace

Generálmajor Oldřich Dvořák (1914–?) na snímku z roku 1963. Dlouholetý náčelník Vojenského oddělení Ministerstva školství, resp. Ministerstva školství a kultury, ztělesňoval svět vojenské přípravy a vojenských kateder civilních vysokých škol šedesátých let a počátku let sedmdesátých.

FOTO: VÚA–VHA

Generálmajor Stanislav Uchytíl (1909–1991). Původním povoláním učitel, posléze účastník druhého čs. zahraničního odboje, který bojoval ve Francii, působil ve Velké Británii a po absolvování paradesantního výcviku ve Skotsku byl v roce 1944 odvelen na východní frontu do SSSR, kde se stal velitelem 1. praporu 2. čs. paradesantní brigády, s nímž se účastnil bojů v Dukelském průsmyku a na Slovensku v průběhu SNP. Po válce působil v řadě velitelských a štábních funkcí, byl mj. velitelem Správy vojenského školství MNO a svou kariéru zakončil jako náčelník VKVŠ VŠB v Ostravě. Pro své proreformní postoje z období tzv. pražského jara a zejména protiokupační postoje v roce 1968 byl v rámci „normalizačních“ politických čistek zbaven funkce náčelníka, v lednu 1970 propuštěn z armády a v březnu 1971 také vyloučen z KSČ.

FOTO: VÚA–VHA

u kateder školících studenty na radiolokační a automobilní směr. I když bylo praporčickému sboru navýšeno služné (činící mezi 1 150 až 1 900 Kčs měsíčně), jednoznačné satisfakce se jim nedostalo a z pohledu aktérů to rozhodně nebylo vnímáno jako definitivní řešení: „Praporčíci na vojenských katedrách se domnívají, že oproti úrovni u útvaru je jejich funkční plat neúměrně nižší, ačkoliv v podmínkách VKVŠ se musí starat o mnohem větší rozsah druhu materiálu. K jeho ošetřování jim nemohou býti přidělováni vojáci základní služby, mimoto v období blokových soustředění, která jsou nyní rozvržena postupně po značnou část roku, jsou na ně kladeny mnohem vyšší časové nároky na přítomnost v zaměstnání.“⁶¹ Právě „neomezená pracovní doba“ se často stávala hlavním důvodem, proč někteří vojáci

58 VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠVO, k. 410, sign. 01219, Koncepce upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967). K okolnostem vzdělávání vojáků z povolání a reflexi této problematiky z retrospektivy viz J. HLAVÁČEK, *Vzestup a pád ČSLA?*, s. 96–105.

59 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠKVO, k. 432, sign. 0641, Materiály o vojenské přípravě na vysokých školách (22. 12. 1965).

60 Viz J. BÍLEK – J. LÁNÍK – P. MINÁŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády 7*, s. 151.

61 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠKVO, k. 432, sign. 026, Vyhodnocení práce a zkušenosti s kádry praporčíků z povolání a v další službě na vojenských katedrách vysokých škol (2. 2. 1965).

z povolání opouštěli prostředí armády i přidružených institucí, včetně VKVŠ.⁶²

Podobně jako u jiných segmentů armádních složek se vojáci z povolání na VKVŠ museli vypořádat s chronickým problémem nedostatku bytů, což bylo pro mnohé velmi tíživé, bez ohledu na to, zda šlo o důstojnictvo, či praporčický sbor. Nezřídka proto raději dojížděli a trávili čas po zaměstnání na ubytovnách, než aby se vzdali již získaných nájemních či vlastních bytů v místech svého trvalého bydliště. Vzhledem k tomu, že z formálního hlediska spadaly VKVŠ pod sektor školství, vojáci z povolání se také cítili diskriminováni oproti svým kolegům v armádě, neboť se na ně vztahovaly po finanční stránce méně štedré civilní předpisy o odlučném.⁶³ Jak uváděly dobové průzkumy, mezi důvody, proč vojáci odcházeli z armády, figurovaly zejména odloučenost od rodiny, nutnost dojíždět, časté změny posádek, příliš dlouhá pracovní doba, náročné pracovní podmínky a také pocit nedoceníení vojenské profese většinovou společností.⁶⁴

Na závěr tohoto dílčího vhledu do problematiky každodenního života vojáků z povolání bych jen podotkl, že formální znění norem, předpisů a „tabulkové“ požadavky nadřízených vojenských míst se nezřídka dostávaly do konfliktu s realitou. Kmenoví pracovníci VKVŠ byli zkrátka jen lidmi z masa a kostí, se všemi svými přednostmi i slabiny, kteří prošli historickou zkušeností několika dekád „krátkého“ 20. století. Na konci padesátých let se kupříkladu na VK VŠT v Košicích strhl spor o osobu místního vojenského pedagoga, pplk. V. O., na něhož přišlo anonymní udání, že ve svých životopisných podkladech zatajil své vyznamenání z časů působení v armádě tzv. Slovenského štátu. Při bližším šetření se ukázalo, že o této skutečnosti se vědělo dávno předtím, a k údajnému zatajení tudíž nedošlo. Anonymní udání bylo vyhodnoceno spíše jako výsledek konkurenčního boje a osobních sporů na VKVŠ, kde navíc válečné vyznamenání podobného typu obdržela většina z vytipovaného okruhu potenciálních stěžovatelů.⁶⁵

Co se týče kariérních osudů, dopadl o poznání hůře někdejší náčelník vojenské katedry VŠB v Ostravě, plukovník A. O. Dotyčný byl obviněn z toho, že pro soukromé cesty zneužíval služební vůz Škoda Š-1102 (s řidičem)

a neoprávněně pobíral cestovné, odlučné a také si účtoval ubytování.⁶⁶ Vzhledem k tomu, že se ke svým činům přiznal, projevil lítost a jako poměrně vysoký vojenský funkcionář se pravděpodobně také mohl opřít o zákulisní interventy z vyšších vojenských kruhů, byl nakonec jeho čin po prošetření překlasifikován z trestného činu projednávaného prokurátorem na přestupek daný do gesce čestného důstojnického soudu. Před ním se plukovník zavázal uhradit dlužnou pohledávku ve výši 611,40 Kčs v hotovosti vojenské pokladně a navíc byl zcela zproštěn obvinění, že měl nedobře působit ve funkci náčelníka VKVŠ a být ve sporu s místní stranickou skupinou. Soud se usnesl, že bude snížen ve funkci a jako zkušený pedagog bude ustanoven starším učitelem na VK Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni (VŠSE).⁶⁷

Moc místních komunistických elit pocítil někdejší náčelník VKVŠ ČVUT plk. A. K., jehož spor s reprezentanty lokální stranické buňky KSČ vyvrcholil v roce 1964 udáním a následným šetřením. Tento jinak velmi oceňovaný důstojník a válečný veterán byl potrestán přísnou důtkou za to, že při své údajně příliš autoritativně vedené snaze o zlepšení chodu katedry dlouhodobě podceňoval spolupráci s místní stranickou skupinou a měl „nesprávný vztah k podřízeným“. Vzhledem k jeho předešlým zásluhám a také svízelné kádrové situaci mu byla dána možnost k nápravě, ovšem jeho kariérní čas se v očích jeho nadřízených nachýlil – výhledově měl být odvolán a přemístěn na jiný post.⁶⁸ Politická moc tak v tomto případě pravděpodobně zvítězila nad vojenskou profesionalitou.

Toto zastavení nad personálem vojenských kateder bych uzavřel dobovým pohledem absolventa pražské Univerzity Karlovy. Novinář, publicista a dokumentarista, později za tzv. normalizace perzekvovaný za své režimu nepohodlné postoje, v časech tzv. pražského jara v roce 1968 napsal: „*Není to tak dlouho, kdy jsme se jako posluchači vojenské katedry Karlovy univerzity zabývali problémem: co by dělali naši oficiři, ti, co nás učili, kdyby se najednou odzbrojilo. Jednou, ve chvíli, kdy byla družba [...], se jednoho z podplukovníků někdo přímo zeptal. Důstojník rázem ztratil vojenské vystupování a poměrně civilně řekl, že by se vrátil ke svému řemeslu. Říkalo se o něm, že je vyučený řezník, ale on tenkrát,*

62 Jak uvádí autorský kolektiv poslední syntézy čs. vojenských dějin, situace dospěla tak daleko, že oficiální autority musely po stížnostech začít „neomezenou pracovní dobu“ regulovat zvláštním nařízením. Viz J. BÍLEK – J. LÁNIK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády 7*, s. 200.

63 Jak se uvádí v dobových směrnicích, podvojně postavení vojáků z povolání na VKVŠ s sebou mj. přinášelo, že na rozdíl od mezd vyplácených MNO a refundovaných MŠK se např. cestovní výlohy, stěhovací a jiné výdaje či odlučné vojákům hradily podle civilních norem a z rozpočtu MŠK. Viz VÚA–VHA, f. MNO 1964, MŠK/VO, k. 508, sign. 00615, Informační zpráva o rozmístění kádrů (25. 1. 1964); tamtéž, sign. 0812, Působnost vojenského oddělení ministerstva školství a kultury (červen 1964). O platových podmínkách vojáků z povolání a jejich reflexi viz J. HLAVÁČEK, *Vzestup a pád ČSLA?*, s. 82–83.

64 Viz J. BÍLEK – J. LÁNIK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády 7*, s. 151.

65 Závěr šetření apeloval na to, aby pisatel denunciačního udání byl odhalen a aby se tak definitivně překazily jeho původní záměry. Navíc náčelník VKVŠ měl být pokárán za nedobré vedení kádrových materiálů (včetně osobních spisů) a měl provést ve stanovené lhůtě jejich zevrubnou kontrolu. Zda se nakonec podařilo stěžovateli vypátrat, již není z dostupných materiálů patrné. VÚA–VHA, f. MNO 1959, MŠK/VO, k. 559, sign. 0638, Zpráva komise náčelníka vojenského oddělení ve věci anonymního dopisu o pplk. V. O. z vojenské katedry Vysoké školy technické v Košicích (září 1959).

66 Na existující praxi a nešvar zneužívání služebních vozidel v prostředí VKVŠ, a to prostřednictvím řádného neuzavírání knih jízdy u nákladních vozidel Pohraniční stáže, daných do služeb brněnských vojenských kateder, upozornil na jednom z interních shromáždění pracovníků VKVŠ zástupce z Brna. VÚA–VHA, f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0761, Upevnění kázně a vojenského vystupování studentů na veřejnosti – nařízení (10. 11. 1962).

67 VÚA–VHA, f. MNO 1959, MŠK/VO, k. 559, sign. 023, Materiály a rozsudek důstojnického čestného soudu ve věci plk. A. O., bývalého náčelníka VK VŠB v Ostravě (říjen 1959). Podobně byl v jiné kauze snížen ve funkci a ustaven do funkce staršího učitele pplk. MUDr. A. Ř., původně náčelník VK Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Důvodem k tomuto kroku vojenské správy bylo neoprávněné čerpání výchovného na dospělou dceru (jež studovala na VŠ a obdržela stipendium) a na vnuka. VÚA–VHA, f. MNO 1964, MŠK/VO, k. 508, sign. 0330, Řešení případu pplk. MUDr. A. Ř. – návrh řešení (10. 6. 1964).

68 VÚA–VHA, f. MNO 1964, MŠK/VO, k. 508, sign. 047, Důvodová zpráva – předložení (25. 1. 1964). Permanentní pnutí mezi naplňováním zásad nedělitelné velitelské pravomoci a ingerencí vlivu kolektivních orgánů KSČ a jejich aspirací na „vedoucí úlohu“ v rozhodovacích procesech se objevovalo také v ČSLA. Výsledkem tohoto potýkání byl mj. úpadek autority velitelů a celkový pokles kázně vojenských jednotek. J. BÍLEK – J. LÁNIK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády 7*, s. 145.

Studenti Fakulty báňského strojnictví VŠB v průběhu závěrečného letního soustředění u vojsk na Slovensku v roce 1959: nástup do zaměstnání. Většina studentů má na sobě stále poválečný stejnokrojový „mix“.

FOTO: Archiv VŠB-TU

Studenti FBS VŠB v neformální debatě s velitelem.

FOTO: Archiv VŠB-TU

nevím proč, s láskou hovořil o šroubečkách. Vyzvídali jsme, jestli by to s těma šroubečkama uměl. Odpověděl, že by se do toho určitě vpravil.“⁶⁹ Aniž to někteří příslušníci VKVŠ tušili, čas jejich nucených rekvalifikací a odchodů se rychle blížil...

Vhled mezi studentstvo vojenských kateder

Příslušné předpisy pravily, že VKVŠ mají s přispěním pedagogických sborů vysokých škol a kolektivů společenských organizací (především Československého svazu mládeže): „a) vychovat studenty v duchu marxismu-leninismu, v duchu vojenské přísahy a řádů a vycvičit je v rozsahu učebního plánu a programů vojenské přípravy; b) připravit studenty politicky na výkon velitelských, technických a týlových funkcí pro ně plánovaných.“⁷⁰ Pokud byly na studenty kladeny takovéto oficiální požadavky, jaká byla realita jejich studií a vojenského vzdělávání na VKVŠ?

Řečeno slovy písničkáře Karla Kryla, „Gottwaldovi vnuci“, kteří dospívali a studovali v tzv. reálně socialistickém Československu, se od svých rodičů či prarodičů zásadně odlišovali. V podstatě už nezažili období hospodářské krize, krizové dění v závěru třicátých let, konec první republiky, okupaci a druhou světovou válku a tyto události znali především z hodin dějepisu, občanské výchovy či z rodinných vyprávění.⁷¹ Generace šedesátých let byla statisticky vzato o poznání vzdělanější a kvalifikovanější než ta předešlá a v mnoha ohledech se již nedala tolik svazovat oficiálním dohledem autorit a mládežnických organizací v čele s postupně oslabujícím a nakonec rozpadajícím se Čs. svazem mládeže.⁷² Její odlišnější a částečně strážlivější náhledy na svět vedly učitele a mentory k opatrnému konstatování, že se jedná o studenty poněkud jiné, než na které byli zvyklí u „budovatelské“ generace předešlé dekády. Proto bylo na vyučující apelováno, aby tomu částečně přizpůsobili své přístupy. „Současná situace se hodnotí na základě vzpomínek na situace, kdy na vysokých školách byli ještě posluchači ADK [Absolventi dělnických kurzů], a tudíž na základě neznalosti reálné a rozporuplné ideové situace mezi současnou mladou generací.“⁷³

Podobně jako předchozí generace si museli studenti šedesátých let vyslechnout kritiku, neboť někteří postarší protagonisté velmi negativně vnímali posun v normách společenského chování a potichu či veřejně žehrali na sklon ke „zdrsněným“ způsobům jednání studentů. Někdy se ve skrytu a nostalgicky dokonce odvážili ve svých

komentářích konfrontovat nové „socialistické“ poměry se středostavovskými pořádky předválečného období.

Na VKVŠ působili především vojáci sloužící v armádě už před rokem 1945, kteří si s sebou nesli zažitou představu o vysokoškolských studentech jako společenské elitě. Realita však byla taková, že „recese a klackovitost“ se projevovaly v nejrůznějších formách. „Kupříkladu při přednášce jednoho profesora se student v zadní lavici klidně holí, nebo studentka si přivede do přednášky svého psa, nebo student 2. ročníku, když vyslechne odbornou asistentku, že je ochotna s nimi provést konsultaci, před celým ročníkem nahlas klidně poznamená, že by nebyl proti konzultaci s ní, ale jenom mezi čtyřma očima. Dát přednost svému učiteli při vcházení do dveří nebo v menze atd. atd. – to považují mnozí studenti za buržoazní přežitky a dokonce se stydí za to, že občas slušní jsou.“⁷⁴ Takového postoje se podle mínění tvůrců zpráv musely projevit i ve vztahu k otázkám brannosti a k vojenskému vzdělávání.⁷⁵

S oficiální rehabilitací sociologie jako vědního oboru v poststaliniském Československu souvisela také snaha o získání náhledů do „myslí“ studentů vědeckými metodami a od toho se pak odvíjely pokusy o kontrolu a ovlivňování jejich „vnitřního světa“. Z výzkumných zpráv vyplývalo, že individuální světonázor si studenti většinou utvářeli spíše před vstupem na vysokou školu, tudíž bylo pro režim nelehké jim jej posléze indoktrinovaným vzděláváním proměnit. K potěše vládnoucích politických elit sice většina čs. studentů uznávala oprávněnost existence armády i v éře tzv. socialismu, avšak jen do určité míry. Jak vzápětí dodávali tvůrci zprávy, ne všichni studenti chápali souvislosti „celospolečenského rozvoje“ a internacionalismu, na nichž stály základy tzv. branné politiky KSČ, a zároveň se všichni zcela neztotožňovali s povinností a ochotou se na obranu vlasti osobně podílet. I proto si čs. politická i vojenská vedoucí místa brala za cíl nadále vylepšovat celou koncepci branné výchovy mládeže, konstruovanou doslova „od jeslí až po vysokoškolské posluchárny“.⁷⁶

Varovným zjištěním pro čs. vojenskou správu (a také prorežimní vedení) byla skutečnost, že se v akademické obci vyskytovaly slyšitelné hlasy z „nesocialistického“ názorového spektra a že komunisty propagovaný koncept „mírového soužití“ mezi Východem a Západem byl některými studenty – údajně zejména z lékařských oborů – vnímán v nemilitaristickém duchu a ztotožňován s pacifismem: „Téměř na každé vysoké škole existuje

69 Petr FELDSTEIN, *O putování a amputování hlav*. Student 1968, č. 10, roč. 4, s. 3. Zcela stranou pozornosti tohoto pojednání bohužel stál personál občanských zaměstnanců, o němž dobové materiály VO MŠ prakticky mlčí. Jak se však uvádí v dosavadní literatuře, tyto lidé rozhodně neměli na různých ustláno a kvůli nedobrym hmotným podmínkám raději z práce na VKVŠ velmi často odcházeli za lepším. Viz J. BÍLEK – J. LÁNIK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády 7*, s. 145.

70 VÚA–VHA, Sbírka čs. vojenských předpisů po roce 1945, inv. č. 4546, k. 296, SM-ŠKOL-4 – Směrnice pro organizaci a činnost vojenských kateder vysokých škol (1960), s. 3.

71 Tematika studentů „zlatých“ šedesátých let je obecně poměrně populární a v mezinárodním srovnání se jí u nás věnovali zejména Jaroslav PAŽOUT, *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*. Prostor, Praha 2008; Zdeněk NEBŘENSKÝ, *Marx. Engels. Beatles. Myslenkový svět polských a československých vysokoškoláků, 1956–1968*. Academia, Praha 2017. Z pohledu systémového rámce čs. vzdělávacího systému viz především P. URBAŠEK – J. PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém*. O problematice mladé generace vyrůstající po roce 1945 z historického pohledu nejkomplexněji viz Jiří KNAPÍK – Martin FRANC a kol., *Mezi pionýrským šátkem a mopedem. Děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948–1970*. Academia, Praha 2018.

72 J. BÍLEK – J. LÁNIK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády 7*, s. 146–147.

73 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠKVO, k. 432, sign. 0641, Materiály o vojenské přípravě na vysokých školách (22. 12. 1965). O hodnotově-kulturních rámcích a hodnotách poválečných „budovatelských“ let nejnověji viz Denisa NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Host, Brno 2018.

74 VÚA–VHA, f. MNO 1962, MŠKVO, k. 569, sign. 0761, Upevnění kázně a vojenského vystupování studentů na veřejnosti – nařízení (10. 11. 1962).

75 Je nutno brát v potaz, že každoročně se v systému vojenské přípravy pohybovalo zhruba 14 až 15 tisíc studentů. VÚA–VHA, f. MNO 1961, MŠKVO, k. 569, sign. 0782, Zpráva o vyhotovení plnění úkolů ve školním roce 1960/61 na vojenských katedrách vysokých škol (1961); tamtéž, sign. 0786, Zpráva o plnění vládního usnesení číslo 725/60 (27. 2. 1961).

76 VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠKVO, k. 410, sign. 01219, Koncepce upevnění a zvýšení úlohy vojenských kateder vysokých škol (duben 1967).

Vysokoškoláci VŠB na snímku z 16. prosince 1959 při výcviku se zbraněmi. Jde o samonabíjecí pušky vz. 52, jež se vyráběly do roku 1957, armádou však byly používány i v následujících letech, a jak vidno, byly také v mobiliáři vojenských kateder. FOTO: ČTK / Věněk Švorčík

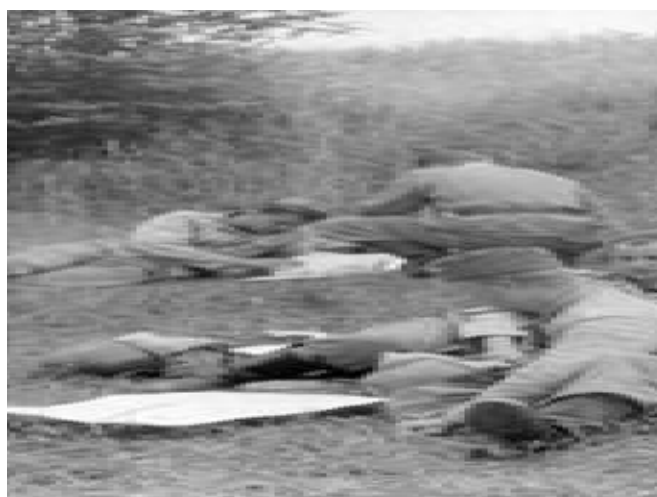
Další ze série snímků studentů Fakulty báňského strojnictví VŠB na závěrečném soustředění u vojsk na Slovensku v létě 1959: po přesunu automobily do tábora. FOTO: Archiv VŠB-TU

Po ranním budičku.

FOTO: Archiv VŠB-TU

Topografická příprava v poli.

FOTO: Archiv VŠB-TU

Příprava na přesun s plnou polní. Student v popředí se nepředpisově opírá o hlaveň lehkého kulometu vz. 52/57.

FOTO: Archiv VŠB-TU

Odpočinek a chvíle osobního volna v táboře.

FOTO: Archiv VŠB-TU

malá skupina studentů, která nutnost armády v socialismu popírá. Mezi těmito jednotlivci se vyskytují nesprávné názory (zřejmě v důsledku pacifistického přístupu a osobní nechuti k vojenské službě), aby ČSSR se stala neutrální zemí jako např. Švédsko a pak prý nebude potřeba mít armádu; vyskytl se také názor, že by bylo levnější a efektivnější vytvořit kvalitní armádu žoldnéřskou, čímž by odpadla branná povinnost.⁷⁷

Pro vojenskou správu bylo relativně potěšující, že většina studentů se ve výzkumech průkazným způsobem ztotožňovala s institutem povinné základní vojenské služby, byť tak nečinila zvláště okázale. Výzkumníci odpovědným orgánům doporučovali, aby se zamysleli nad tím, že čs. studenti mají sklon vyzdvihovat (a dokonce obdivovat) vojenskou techniku západních zemí, zejména „nepřátelských“ armád NATO. Tato technika byla masivně propagována zahraničními médii a tiskem, jež tuzemská mládež potajmu, ale o to pečlivěji sledovala.

Propagandistický „boj o duše mladých“ vyzníval nepříznivě pro tuzemskou vojenskou techniku, která nebyla tak úspěšně prezentována a jejíž nejmodernější typy navíc čs. studenti většinou neměli možnost vidět naživo ani v průběhu závěrečných soustředění u vojsk, natož aby s nimi mohli sami cvičit... I proto měla být do budoucna zlepšena úroveň a efektivita využití politicko-propagační přípravy v rámci vojenské přípravy.⁷⁸

Celkově lze říci, že politika čs. branné výchovy mezi mládeží a dospívajícími šedesátých let narážela na své meze a situace se z oficiálního režimního pohledu do jisté míry spíše zhoršovala. Když se průzkumy na podobná témata mezi studujícími opakovaly o několik let později (1967), již téměř 30 % vysokoškoláků považovalo armádu za zbytečnou, takřka polovina (48 %) studentů vyjadřovala svůj negativní vztah k vojenské službě (kterou ovšem i nadále považovala za nutnost) a více než polovina (55,4 %) se domnívala, že celosvětový mír

77 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 0641, Materiály o vojenské přípravě na vysokých školách (22. 12. 1965). Ačkoliv se studenti změnám ve vojenské přípravě na počátku šedesátých let chtěli nechtě většinou přizpůsobili, největší rezistenci vůči proražimnímu působení projevovali studenti oborů, jež se stále „stavovsky“ profilovaly, typicky lékařských či přírodovědných. Viz VÚA–VHA, f. MNO 1961, MŠK/VO, k. 569, sign. 0782, Zpráva o vyhotovení plnění úkolů ve školním roce 1960/61 na vojenských katedrách vysokých škol (1961).

78 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 0641, Materiály o vojenské přípravě na vysokých školách (22. 12. 1965). Jak je patrné z dochovaných materiálů, některá zpracovaná hlášení o názorech studentů dokonce doputovala až na úroveň stranického politbyra, kde problematika režimu se „odcizující“ mládeže vzbuzovala zvýšenou pozornost, a to zejména mezi konzervativnějšími činiteli v čele s prvním tajemníkem a prezidentem Antonínem Novotným. Viz NA, f. KSČ–ÚV–02/2, sv. 119, aj. 124, b. 6, Informace o poznatcích z politicko-výchovné práce mezi vysokoškolskými studenty na výcvikových soustředěních vojenských kateder vysokých škol v roce 1965 (6. 10. 1965).

Čištění zbraní. Sedící student s lodičkou na hlavě s pomocí kolegů po své levici a pravici čistí samopal 24, mladík v pozadí se věnuje údržbě pancéřovky 27. Ve své době šlo o běžné zbraně ČSLA, s nimiž v rámci vojenské přípravy prováděli výcvik také vysokoškolské studenti.

FOTO: Archiv VŠB-TU

se podařilo udržet pouze proto, že Západ i Východ se obávají vzájemné sebezničující války. Navíc v důsledku toho, že průměrný čs. vysokoškolák disponoval daleko větší úrovní kritického uvažování a byl také o poznání lépe informován o dění ve světě než zbytek populace, vyjadřovali respondenti šetření mnohem více své obavy z užití atomových zbraní v případě válečného konfliktu a jejich fatálního dopadu na válčící strany.⁷⁹

Zatímco u vysokoškoláků byla konstatována takřka automaticky schopnost vstřebávat teoretické poznatky vojenské výuky, věčným jablkem sváru byla praktická podoba požadavků na ústrojní kázeň, dodržování vojenských řádů, předpisů a vůbec zdokonalování se ve vojenském „drilu“. Stížnosti na „nevojenské“ chování studentů se opakovaly napříč dekádou v takřka nezměněné podobě a jejich podstatu vystihl ve svém diskusním vystoupení před svými kolegy na podzim 1962 jeden z důstojníků brněnské VKVŠ: „*Pak se u vysokoškolských studentů znovu a znovu projevují poklesky proti řádům a stejnokrojovým předpisům ve formě špatné ústroje, chzení bez čepic s opaskem přes rameno a s rozepnutou*

blůzou, chzení ve špinavém stejnokroji, v zablácených botách, mnoho studentů se pak neholí a nedává stříhat, nosí pestrobarevné košile a šály a na veřejnosti před zrakem důstojníků v uniformách se chovají až provokativně, poněvadž vědí, že se jim za to nemůže nic stát.“⁸⁰ Vedle čistě represivních opatření v podobě zvýšených kontrol bylo jako cesta nápravy zvoleno apelování v rámci VKVŠ, aby studenti svou kázeň zvyšovali „dobrovolně“. Zároveň mělo být chování a vystupování zahrnuto do celkového hodnocení studia a do širě pojaté „společenské“ kontroly studentů VKVŠ se měly zapojit civilní úřady a stranické a svazácké organizace.

Pro doplnění dobového kontextu je třeba dodat, že tyto debaty se odehrávaly v době, kdy čs. armádní složky výrazně sjednocovaly své hlavní výstrojní součásti a měnily jejich vnější podobu. Od roku 1962 byly do výstroje ČSLA zaváděny nové polní i výcvikové uniformy vzor 60 (přezdívané „jehličí“ či „kongo“), vojáci si nazouvali nové polní boty vz. 60 („kanady“), vojákům z povolání a žákům vojenských škol byly určeny nové vycházkové stejnokroje vz. 62 z módního tesilu, všem složkám přibyl

⁷⁹ Názor zastávalo 80 % respondentů-vysokoškoláků, u zbytku obyvatelstva Československé socialistické republiky (ČSSR) jen 60 % respondentů. VÚA-VHA, f. MNO 1967, MŠVO, k. 410, sign. 01219, Potřeba pro zabezpečení základních důstojnických a praporčických funkcí v mírových a rozvinovaných čs. ozbrojených silách v roce 1968/1969 a v dalších letech (19. 4. 1967). Blíže o „obrazech“ spojenců a nepřátel v dobové čs. armádě a retrospektivní reflexi viz J. HLAVÁČEK, *Vzestup a pád ČSLA?*, s. 208–223.

⁸⁰ VÚA-VHA, f. MNO 1962, MŠVO, k. 569, sign. 0761, Upevnění kázně a vojenského vystupování studentů na veřejnosti – nařízení (10. 11. 1962).

na čepicích nový státní znak a na opascích dosavadní znak vystřídala hvězda. Od poloviny dekády i vojáci základní vojenské služby začali nosit stejnokroje vz. 63 a celá ČSLA se oděla do jednotné khaki barvy pro všechny druhy vojsk. Do běžné služby si vojáci začali namísto nyní již vycházkových polobotek obouvat pouze kanady a konečně od roku 1967 byli absolventi ŠDZ a VKVŠ (opět) povinni nosit v průběhu své základní vojenské služby na náramenících zlatavé „kolejničky“.⁸¹

Ohledně požadavků na to, jak by měli studenti-frekventanti vystupovat v akademickém prostředí a především na veřejnosti (zda mají např. nosit vojenský stejnokroj, zdravit osoby v uniformě apod.), nepanoval jednotný náhled a v dobových dokumentech se objevuje celá řada názorů a přístupů k této problematice. Jak ve svém diskusním vystoupení uvedl již zmiňovaný brněnský zástupce vojenské katedry VUT, převlékali se studenti VKVŠ z jihomoravské metropole až na katedře a pouze v jejích prostorách nosili v rámci výuky a výcviku stejnokroj. V případě, že by se ocitli v uniformách mimo školní zařízení, navrhoval týž činitel informovat širokou veřejnost i příslušníky MNO i ČSLA, že studenti vojenských kateder nejsou vojáky, a tudíž nemohou v uniformě na veřejnosti řádně zdravit. Pro jejich viditelné označení navrhoval zavést např. nošení černých baretů. To však neznamenalo, že by se studujícím situace výrazněji ulehčila, neboť na kázeň pravděpodobně velmi dbající náčelník-inovátor zároveň navrhoval, aby byly „nepořádkům“ zapisovány jejich přestupky do speciálně vydaných knížek a aby to bylo posléze zohledněno ve výsledném hodnocení vojenské přípravy.⁸²

Proti návrh přednesl náčelník vojenské katedry Univerzity Karlovy z Prahy, který pro studenty VKVŠ navrhoval plošné zavedení vojenského vystupování v uniformě a povinnosti zdravit se s uniformovanými osobami i na veřejnosti. Toto opatření, které bylo po dohodě s vedením školy vyzkoušeno u části pražských studentů, se však podle něj setkalo se značně rozporuplnými reakcemi:

„Jaká je zatím odezva u studentů. Celkem bez rozruchu. Mají dotazy, zda je to na všech VŠ a ve všech městech, zda musí zdravit i poddůstojníky a příslušníky MV, když tito se sami navzájem nezdraví a nezdraví ani nás vojáky.

Máme další zkušenosti:

- důstojníci neodpovídají na pozdrav;
- studenti např. jaderné fakulty ČVUT nás zdraví asi 2–3 dny, ač nás neznají;
- poddůstojníci jsou podiveni, když je student pozdraví;
- příslušník SNB [Sboru národní bezpečnosti] řekl studentovi, který ho pozdravil, aby si z něho nedělal legraci.

Stává se ovšem i dále, že jednotliví studenti pár metrů od budovy se chovají tak, jak jsou zvyklí se chovat celý týden, vč. ústroje a zdvořilosti, resp. nezdvořilosti. Oni totiž většinou nezdraví ani své profesory, pokud je

neznají blíže ze seminárních nebo laboratorních prací apod. A tuto občanskou zdvořilost od nich nikdo výslovně nevymáhá.“⁸³

Z výše uvedeného shrnutí je patrné, že tvůrci opatření bezděky učinily sondu do každodenních vztahů mezi jednotlivými ozbrojenými a bezpečnostními složkami, ale také do vztahů čs. většinové společnosti k autoritám obecně. A výsledek nebyl příliš lichotivým zjištěním.

Navzdory retrospektivnímu žehráni řady pamětníků na nutnost VKVŠ absolvovat se při pohledu na celkové výsledky nejeví jejich působení ve vojenské přípravě nijak tragicky. Kupříkladu podle dobové zprávy z roku 1964 na VK ČVUT nejlepšího hodnocení dosahovali u závěrečných zkoušek absolventi 2. ročníku vojenské přípravy z Fakulty jaderné fyziky, kdy jich dvanáct z 68 dosáhlo výtečných výsledků (školení v chemické specializaci). Na opačném konci neoficiálního žebříčku se ocitlo deset studentů z Fakulty strojní se specializací na ženižně-strojní směr, kteří (z celkového počtu 74) u zkoušek neuspěli. Dohromady bylo u zkoušek dosaženo 96 výtečných hodnocení a průměrná známka na VK ČVUT z celkového počtu 1 046 studentů činila 3,63 (z maxima 5), což oproti předešlému roku znamenalo zlepšení o 0,14 procentních bodů. Hodnotitelé konstatovali, že studenti přípravu absolvovali v obstojném duchu, disponovali dobrou úrovní teoretických znalostí a pouze u praktických dovedností bylo třeba, aby v nich byli i nadále cvičeni.⁸⁴ Nedostatek praxe byl ostatně absolventům vytýkáno dlouhodobě a často byl zapříčiněn spíše nedostatky v samotném systému vojenské přípravy, omezeními provozu a nedostatečně modernizovaným vybavením vojenských kateder.⁸⁵

Nejbedlivěji byla sledována situace v průběhu závěrečných letních soustředění, které představovaly pomyslnou „vojnu na nečisto“. Zde studenti VKVŠ museli dodržovat všechny předpisy a řády, nejvíce se tmelily vojenské kolektivy a zároveň měli velitelé možnost své svěření poznat ve výhni delší terénní praxe.⁸⁶ Vedle ryze vojenských schopností a dovedností byl také pozorně sledován jejich „morálně-politický“ stav, který byl většinou shledáván jako uspokojivý, samozřejmě s určitými výjimkami. „V některých případech se objevily revizionistické názory o přerůstání kapitalismu v socialismus, státní monopoly kapitalistické [studenti] uznávali za hospodářsky progresivnější než socialismus, nebyla jasná otázka demokratických voleb u nás apod. [...] Tyto nesprávné názory se projevíly hlavně u jednotlivců VKVŠ VŠCHT Pardubice a u stavebních fakult VKVŠ ČVUT a SVŠT Bratislava. Bude třeba, aby se těmito otázkami zabývaly hlouběji příslušné orgány uvedených vysokých škol a učinily patřičné závěry pro svou výchovnou práci. Tyto otázky též řeší v současné době Hlavní politická správa ČSLA.“⁸⁷ Obecně byla letní soustředění hodnocena velmi dobře jakožto přínosná a také v retrospektivních vzpomínkách někdejších studentů bývá tato

81 J. BÍLEK – J. LÁNÍK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády 7*, s. 206–207.

82 VÚA–VHA, f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0761, Upevnění kázně a vojenského vystupování studentů na veřejnosti – nařízení (10. 11. 1962).

83 Tamtéž.

84 VÚA–VHA, f. MNO 1964, MŠK/VO, k. 508, sign. 0576, Zpráva o průběhu školního roku 1963–1964 na VKVŠ ČVUT – předložení (15. 9. 1964). Příloha č. 15 – Celkový přehled výsledků závěrečných zkoušek studentů vojenské přípravy VK ČVUT – 1963/64.

85 Jak se uvádí v dobových zprávách, byly při kontrole absolventů povolovaných do základní vojenské služby v létě 1965 shledány nedostatky hlavně praktického rázu, a to zejména u těch, kteří se před dvěma a více lety cvičili na VKVŠ pouze podle starých řádů a předpisů a s tanky T-34 (ačkoliv jednotky ČSLA již používaly modernější typ T-55). VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 0505, Vyhodnocení průzkumu činnosti absolventů vojenských kateder vysokých škol po nástupu do vojenské základní služby v roce 1965 (20. 9. 1965).

86 VÚA–VHA, f. MNO 1962, MŠK/VO, k. 569, sign. 0761, Upevnění kázně a vojenského vystupování studentů na veřejnosti – nařízení (10. 11. 1962).

87 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 0517, Vyhodnocení činnosti VKVŠ ve školním roce 1964–1965 (17. 9. 1965).

část vojenské přípravy na rozdíl od mnohdy úmorných hodin teorie a ubíjející a fádní nácvikové praxe v prostředí VKVŠ v podstatě líčena jako velké (prázdninové) dobrodružství.

Mezi archiváliemi Vojenského oddělení Ministerstva školství a kultury se zachovaly záznamy o několika kauzách, týkajících se vyloučení z vojenské přípravy. Takto postižen byl v důsledku velkého množství neomluvených absencí (z let 1963 a 1964) např. posluchač Lékařské fakulty Univerzity Komenského (UKo) v Bratislavě, který se následně odvolal k nadřízeným orgánům. Šlo o studenta-fotbalistu, jenž se spoléhal na intervence svého klubu a na skutečnost, že údajně reprezentoval svou školu. Z následného šetření vyplynulo, že statusu sportovce spíše zneužíval a sebejistě spoléhal na to, že svůj svérázný postup vůči vojenské přípravě uhájí: „*U menovaného sa prejavilo aj značné množstvo drzosti a neslušnosti voči predstaveným, keď bol vyzývaný vedúcim ročníka, že má doniesť omluvenku – ako to riadne robili a robia ostatní reprezentační športovci – odvetil mu, že však mohol čítať v novinách, že hral kopanú, tak načo má ešte doniesť aj úradnú omluvenku.*“⁸⁸ Odvolání mu proto bylo zamítnuto.

Jak je z různých případů patrné, do života VKVŠ svými neformálními intervencemi mimo běžný úřední postup vstupovali četní doboví aktéři, od rodičů a příbuzných studentů či zaměstnanců kateder až po vojenské funkcionáře a stranické činitele. Ti všichni se snažili vystupovat buď ve prospěch, či naopak v neprospěch zde studujících vysokoškoláků. Spletitou síť vazeb a vztahů, která se dotýkala celého světa vzdělávání a studií v předlistopadové éře, je z časového odstupu možné jen těžko rekonstruovat a hlouběji popsat.⁸⁹ Proto nám nezbyvá než uznat její existenci, připsat jí nikoliv nepodstatný vliv na katedrách a poodhalit podstatu jejího fungování všude tam, kde je to možné.

V materiálech se mj. dochovaly několikrát intervence otce jednoho z promovaných mediků-zubařů z Univerzity Pavla Josefa Šafaříka v Košicích (UPJŠ). Synovi hrozilo vyloučení z důvodu neúspěchu u závěrečných zkoušek a otec za něj intervenoval z údajně sociálních důvodů. Argumentoval tím, že jsou doma závislí na synově finanční podpoře a po dobu jeho 24měsíční základní vojenské služby by hmotně strádali. Ze zápisů vyplývá, že mladému studentovi byl náhradní termín ke složení zkoušek v prosinci 1964 umožněn, avšak syn opět neuspěl a druhý opravný termín mu nakonec na základě interního šetření již nebyl povolen. Jak ve svém zdůvodnění uvedl náčelník VKVŠ: „*Prom. zubný lekár si toto svojim postojom a chovaním na vojenskej príprave absolutne nezaslúží. Počas štúdia mal negatívny vzťah k vojenskej príprave, túto často svoji chovaním a vystupovaním zosmiešňoval, čímž demoralizujúco pôsobil na ostatných študentov.*“ Navíc dotýčný nevrátil na vojenskou katedru skripta, jež mu byla zapůjčena před opravnými zkouškami. K vyjádření náčelníka se připojil také jeho nadřízený z Vojenského oddělení MŠK, který otci „výtečníka“ odpověděl, že pro další pokus o vykonání zkoušek neexistuje zákonný podklad, a v osobnější rovině dodal: „*Dovoľte mi, prosím, abych, ač nerad, Vás*

Dobová karikatura ze studentského časopisu. Anonymní student-katedrista pravděpodobně na vycházce v průběhu závěrečného soustředění má na sobě letní služební stejnokroj vz. 63, opasek s hvězdou na kovové sponě a vysoké polní boty s řemínkovým způsobem stahování (populární „kanady“), takže svou výstrojí se již nijak neodlišuje od dobového vojáka základní vojenské služby.

REPRO: Buchar, orgán studentů ČVUT Fakulty strojního inženýrství, 28. 5. 1965

upozornil na trapnou skutečnost, že veškerou snahu o povolení opravných zkoušek vyvíjíte pouze Vy, otec; Váš syn nejenže nevykonal ani to nejmenší pro složení zkoušek, a je nesporně plnoletým občanem státu [...] a osobně se o celou záležitost nestaral.“⁹⁰ Zdali mladý zubař nastoupil dvouletou základní vojenskou službu, již není ze spisu patrné, ale je to více než pravděpodobné.

Disciplinační pohružka, že výhody absolventa ztratí ten, kdo nesplní požadavky VKVŠ, a že bude muset následně vykonat dvouletou základní vojenskou službu, fungovala po celá desetiletí jako velmi silná motivace. Vyplývá to ze vzpomínek mnoha pamětníků napříč generacemi a tuto skutečnost shodně potvrzují i dobové zprávy o vojenské přípravě, kdy je vztah studentů k ní hodnocen jako „v podstatě dobrý“ a vyloučení je

88 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 433, sign. 45, Vyloučení z vojenské přípravy – potvrzení (20. 2. 1965).

89 K vývoji předrevolučních vzdělanostních nerovností z pohledu sociologického viz zejména Petr MATĚJŮ, *Kdo získal a kdo ztratil v socialistické redistribuci: Čtyřicet let vývoje vzdělanostních nerovností v Československu*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review 1991, s. 13–38; z historického pohledu proměn hodnot viz Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE, *Velvet Revolutions. An Oral History of Czech Society*. Oxford University Press, New York – Oxford 2016, s. 89–116.

90 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 433, sign. 157, Prom. lékař. J. H. – závěrečné zkoušky (16. 4. 1965).

Snímek z výjezdu studentů Vysoké školy báňské na II. celostátní spartakiádu v roce 1960 – tečkou je označen později zemřelý L. N.

FOTO: Archiv VŠB-TU

označováno za velmi ojedinělý jev (např. v roce 1962 byla vyloučena pouze tři promile studentů, 3,5 % jich bylo potrestáno a naopak 18 % odměněno).⁹¹ Zároveň ovšem byla přítomna nikdy nahlas nezmiňovaná snaha vojenských míst, aby co nejvíce uchazečů prošlo výukově-výcvikovým „sítím“. Příliš přísně nastavené zkušební limity a následný nedostatek vysokoškoláků při nástupu do základní vojenské služby by totiž zásadním způsobem omezovaly doplňování a každodenní fungování ČSLA jako celku.

Z mimořádných událostí na vojenských katedrách

Ani prostředí VKVŠ se nevyhýbaly tzv. mimořádné události s újmami na zdraví či majetku, jež byly způsobeny „lidským faktorem“, mechanickým selháním i přírodními vlivy. Docházelo k utonutím, zraněním a úmrtím při haváriích a neopatrné či neodborné manipulaci se střelnými zbraněmi nebo s výbušninami, ale setkáváme se také se závažnými trestnými činy, sebevraždami či úmrtími zapříčiněnými nešťastnou náhodou. Ačkoliv šlo o události opravdu závažné, jako překvapivá se jeví skutečnost, že vzhledem k obrovským každoročním počtům frekventantů (cca 14–15 tisíc) a míře rizika jde o události

relativně řídké, jichž se soudě podle dochovaného archívního materiálu Vojenského oddělení Ministerstva školství (a kultury) ročně vyskytly jen jednotky.⁹² Prošetřování mimořádných událostí příslušníky SNB nebo vojenskou prokuraturou zároveň přináší do života VKVŠ další, více objektivizovaný a z historického hlediska velmi cenný „meziinstitucionální“ pohled.

Kdybychom měli pro lepší přehlednost případy ve zkratce rámcově typologizovat, nejčastěji byly spjaty s praktickým výcvikem. Kupříkladu v květnu 1963 došlo ke zranění studenta Pedagogického institutu v Prešově při taktické přípravě. Student byl při odstraňování poruchy na samopalu 24 zasažen do levého lýtku, na místě byl ošetřen a jeho rekonvalescence trvala 14 dní.⁹³ O poznání hůře dopadl v červenci 1967 student VK Fakulty stavební VUT v Brně, který v průběhu letního soustředění utrpěl zranění levého oka. Vedle stojící student jej během pořadové přípravy nechtěně zasáhl do oka bodákem nasazeným na samopalu vz. 58. Při následném šetření prokuratura nezjistila žádné pochybení, a tak byl případ navzdory trvalému postižení studenta klasifikován jako pracovní úraz.⁹⁴ Dění na VKVŠ se bohužel také nevyhýbala nešťastná úmrtí v důsledku zhoršení

91 Zároveň byla také vyzdvihována masová účast studentů VKVŠ na „dobrovolných“ brigádách, kdy v průměru jeden student za rok odpracoval deset brigádnických hodin. VÚA–VHA, f. MNO 1963, MŠKVO, k. 503, sign. 0671, Zpráva o průběhu vojenské přípravy studentů vysokých škol v roce 1962 (1963).

92 Pro srovnání: v rámci ČSLA došlo ve výcvikovém roce 1964/1965 k 1 713 vážným mimořádným událostem, při nichž bylo usmrceno 237 osob a 424 dalších bylo zraněno; v roce 1967/1968 se jednalo o 1 585 událostí, při nichž zahynulo 268 osob a 453 jich bylo zraněno. Viz J. BÍLEK – J. LÁNIČEK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády* 7, s. 202. Nejpodrobněji a nejkomplexněji k této problematice viz Prokop TOMEK, *Mimořádné události v ČSLA*. HaV 2019, č. 4, s. 24–41.

93 VÚA–VHA, f. MNO 1963, MŠKVO, k. 503, sign. 240, Úraz při výcviku – hlášení (25. 5. 1963).

94 VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠKVO, k. 410, sign. 1570, Zranění studenta Zemana – zaslání opisu rozhodnutí okresní prokuratury Znojmo (20. 10. 1967).

Studenti VKVŠ VŠB kolem roku 1960.

FOTO: Archiv VŠB-TU

Snímek z pohřbu L. N. v prosinci 1960.

FOTO: Archiv VŠB-TU

zdravotního stavu, která byla posléze hlášena také Vojenskému oddělení MŠK. Kupříkladu v červenci 1966 byl v průběhu vojenského soustředění u Mimoně ošetřován a později ze zdravotních důvodů propuštěn jeden ze studentů VK Pedagogické fakulty z Ústí nad Labem, spadající pod libereckou VŠST. Následně byl hospitalizován v Děčíně a posléze v Ústřední vojenské nemocnici v Praze-Střešovicích, kde zemřel. Příčina jeho úmrtí byla posléze diagnostikována jako rakovina nadledvinek.⁹⁵

Odpovědnost za tragická zranění či úmrtí byla po vyhodnocení případů někdy přisouzena velícím důstojníkům a učitelům z VKVŠ. Takovou událost zažili studenti hutnické fakulty ostravské Vysoké školy báňské, kteří v prosinci 1960 absolvovali ostré střelby na krnovské střelnici. Po skončení střelby ze samopalu 24/26 a následném přesunu z palebné čáry jednomu se studentů vystřelila zbraň a byli zasaženi dva vedle stojící studenti, z nichž jeden byl zraněn lehce a druhý bohužel při převozu do nemocnice následkům těžkého zranění podlehl. Odpovědnost byla připsána řídícímu střelby pplk. A. R., který byl obviněn z trestného činu porušení velitelských povinností, neboť ihned po ukončení střelby dostatečně nezkontroloval studentům zbraně.⁹⁶

Z dalších případů je možné zmínit tragickou dopravní nehodu, k níž došlo v červenci 1965 při letním soustředění Agronomické fakulty VŠZ z Prahy. Na cestě z Chocně do Vysokého Mýta sjel nákladní automobil V3S se studenty při denním přesunu z mostu a převrhl se do řeky Loučné. Při havárii byl těžce zraněn velitel vozu, student J. V., který po převozu do nemocnice zemřel. Příčina nehody byla následně vyšetřována a původně byla připisována buď osobnímu selhání řidiče, či technické závadě.⁹⁷ Na základě dodatečného šetření provedeného pobočkou Československých automobilových opraven v Hradci Králové došli experti k závěru, že nehodu zavinil špatný technický stav vozidla a že ve

Sklad zbraní VKVŠ UK v Praze-Motole (počátek sedmdesátých let). Snímek zachycuje opakovací malorážky používané pro střelecký výcvik.

FOTO: Archiv UK

Na snímcích z akce DUNAJ 1965 jsou vedle nechvalně proslulých „kopřiváků“ vidět také modernější letní polní stejnokroje vzor 60 (přezdívané „jehlič“), není však zcela jasné, zda je nosí studenti, nebo vojáci základní služby, kteří byli při likvidaci následků povodní na jižním Slovensku rovněž nasazeni.

FOTO: TASR / M. Tuleja – ČSTK

95 VÚA–VHA, f. MNO 1966, MŠK/VO, k. 420, sign. 438, S., P. – student PedF v Ústí nad Labem – úmrtí (5. 8. 1966).

96 VÚA–VHA, f. MNO 1960, MŠK/VO, k. 569, sign. 051, Mimořádná událost – hlášení (16. 12. 1960).

97 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 357, Mimořádná událost – hlášení (červenec 1965).

Na snímku z 13. června 1965 kopají studenti bratislavských vysokých škol odvodňovací příkopy při pomoci proti povodním na jihozápadním Slovensku u obce Čičov (okres Komárno). Podle dobového tisku dokázali v blízkosti ohrožené obce Topolovec za šest hodin postavit protipovodňovou hráz v délce jednoho kilometru.

FOTO: TASR / M. Tuleja – ČSTK

výsledku zodpovědnost padá na hlavu kmenového příslušníka VK VŠZ v Praze, plk. A. O., který měl být proto kázeňsky potrestán.⁹⁸

Závažné újmy, či dokonce tragické události se nevyhýbaly ani samotnému vojensko-pedagogickému sboru VKVŠ. Např. v březnu 1967 byl nešťastnou náhodou zraněn na cvičišti ve Vysoké-Dobřanech mjr. J. N. z VK VŠSE z Plzně, který omylem nožem nařízl rozbušku v házelišti granátů a ta mu vybuchla v ruce. Postižený přišel o několik článků prstů pravé ruky a svůj postup komentoval slovy, že si z nepozornosti spletl typ rozbušky.⁹⁹

V září 1961 bylo v průběhu letního soustředění vyšetřováno záhadné úmrtí pplk. V. z VK VŠB Ostrava, jehož tělo našel nad ránem jeho zástupce pod okny hotelu Vltava v Českých Budějovicích. Detektivní pátrání posléze došlo k závěru, že „k usmrcení pplk. V. došlo zřejmě v důsledku nešťastné náhody. Pplk. V. s největší pravděpodobností u okna kouřil a pak z nějakého důvodu (snad mu vypadla cigareta na římsu) se příliš vyklonil a vypadl. Ještě pravděpodobnější se jeví, že v okně při kouření přímo seděl a v důsledku okamžité nevolnosti, či neopatrného pohybu vypadnul. Nasvědčuje tomu jednak cigareta zn. Marica, nalezená na zemi vedle jeho těla, a dále stopy na římsách oken, kolem nichž padal dolů. V této souvislosti je třeba uvést, že pplk. V. cigarety zmíněné značky kouřil a měl jich v zavazadle 220 kusů.

*Rovněž požití asi pěti až sedmi 12° piv by bylo v souladu s tímto závěrem.*¹⁰⁰

I personál VKVŠ se ocital pod tlakem každodenních problémů s vlivem na psychiku, což ne každý dokázal uspokojivě vyřešit. Do Prahy tak v prosinci 1968 došlo hlášení od VK VŠZe v Brně, že se ve svém bytě vlastní osobní zbraní zastřelil člen vojenské katedry podplukovník Ing. D. O. Ustavená vyšetřovací komise došla k závěru, že důvodem tohoto mezního činu byla neurovnanost rodinných poměrů (podplukovník měl celkem čtyři děti se dvěma manželkami a navíc nemanželské vztahy s dalšími ženami), rodinný nesoulad a podaná žádost o rozvod s druhou manželkou. Jak se uvádí ve spisu, jeho druhá manželka byla povoláním profesorkou střední ekonomické školy, věkově byla o dost mladší, a dokonce měla být sebevraždě osobně přítomna.¹⁰¹

V dochovaných materiálech se také zachovaly případy, kdy se VKVŠ staly cílem závažné trestné činnosti, za níž stáli pachatelé z civilní sféry. Následující událost by se mohla stát námětem pro filmový scénář detektivního příběhu. V září 1966 došlo ke krádeži pěti samopalů z provizorního skladu VK ČVUT na vysokoškolských kolejích v Praze-Strahově a za pachatele byli označeni dva mladíci (odhadovaného stáří 20 až 25 let), kteří omráčili obuškem vrátného a poté svázali studenta-dozorčího. Během pátrání Veřejné bezpečnosti byl jako podezřelý označen student-pomocník dozorčího, který

98 VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 433, sign. 651, Usmrcení voj. z. sl. J. V. při dopravní nehodě, nezodpovědný postup pplk. A. O. (7. 12. 1965).

99 VÚA–VHA, f. MNO 1967, MŠK/VO, k. 420, sign. 01173, Protokol o úrazu – předložení (24. 3. 1967).

100 VÚA–VHA, f. MNO 1961, MŠK/VO, k. 569, sign. 051, V., O., pplk. – usnesení vojenského obvodního prokurátora (24. 11. 1961).

101 VÚA–VHA, f. MNO 1968, MŠK/VO, k. 286, sign. 08574, Hlášení o mimořádné události (17. 12. 1968).

na místo činu dorazil vzápětí po odchodu lupičů. Dílem z „politicko-ideových“ pohnutek byl podezírán také druhý vrátný z kolejí, někdejší profesí četník.¹⁰² Nečekané rozuzlení případu nastalo v únoru následujícího roku, kdy Městská správa SNB sdělila VK ČVUT, že vypátrala pachatele. Šlo o partu tzv. chuligánů (v dobovém pojetí „práce se štitících mladíků“ s bradkami a dlouhými vlasy), kteří v okolí Prahy a poté na Třeboňsku vykrádali chaty a kiosky. Při svém kriminálním tažení odcizili osobní automobil a uvažovali také o přepadení pošty v Praze (v Ostrovské ulici), aby zde získali 200 000 Kčs. Místo pistolí a revolverů, které již vlastnili, ale zdály se jim pro realizaci přepadení nedostatečné, chtěli získat samopaly. Bratr jednoho z pachatelů, student ČVUT, jim (nevědomky) poskytl informaci, že na Strahově jsou dočasně uskladněny samopaly patřící VKVŠ. Samopaly vedle dalších zbraní a materiálu byly nalezeny při domovní prohlídce u zadrženého vůdce skupiny. Příznačné pro výsledné řešení situace bylo, že na katedře sice formálně posílila bezpečnostní opatření, avšak náčelník VKVŠ si postěžoval, že řada aktérů – ať již armáda, nebo vysoká škola – necítí za tento případ zodpovědnost. V důsledku neodpovídajících prostor, jež měla VKVŠ k dispozici, a také vzhledem k nedostatku strážných totiž nebylo možné vyloučit riziko opakování podobného případu ani v budoucnu.¹⁰³

Na závěr této části ještě připomeňme zapojení studentů VKVŠ do likvidace následků povodní na jižním Slovensku v červnu 1965. Nejenže pomáhali budovat protipovodňové hráze u obce Gabčíkovo a posléze nepřetržitě drželi hlídky, aby nedošlo k jejich protržení, ale „*příchod studentů UKo a ostatních VŠ z Bratislavy mal velmi dobrý vplyv na náladu tamějších občanov skleslých hroziacím nebezpečím zaplavenia obcí*“. Za aktivní účast na tzv. akci DUNAJ 1965 se celkem sto padesáti studentům VKVŠ UKo v Bratislavě a jejich velitelům dostalo uznání.¹⁰⁴ Navíc tři studenti katedry obdrželi pochvalný list za to, že zachránili tonoucího vojína základní vojenské služby jindřichohradeckého vojenského útvaru, který byl při protipovodňové operaci také nasazen.¹⁰⁵ I v prostředí VKVŠ, kde bylo z většinového vzpomínkového pohledu přítomno spíše „nehrdinství“, se tedy našli zasloužilí studenti-hrdinové.

Apoteóza „zlatých šedesátých“ aneb Z dění na vojenských katedrách v období tzv. pražského jara

Hektické dění konce šedesátých let se nemohlo vyhnout ani prostředí vojenských kateder. Požadavky (z pohledu režimu) radikálních, zejména pražských

studentů, aby se zreformovala vojenská příprava a zkrátila vojenská základní služba, byly již od poloviny dekády odmítány, iniciátoři byli nezdárně kázeňsky trestáni, avšak tato idea žila mezi studenty potichu i nadále. Někteří vojenští představitelé se domnívali, že bez vojenské přípravy ani základní vojenské služby vysokoškoláků se systém nemůže obejít. Dokonce sebevědomě vyjadřovali názory, že vojna absolventům neubírá na dovednostech získaných za studií, jež jsou nutné pro následný výkon civilního povolání. S tím ale spousta vojáků-absolventů nesouhlasila.¹⁰⁶

Pocitem frustrace, odstrkování a nedocení, jak ze strany politických elit, tak většinové veřejnosti, trpěla celá řada vojáků základní služby i vojáků z povolání. A proto se politická liberalizace let 1967/1968 logicky stala prostorem ke hledání změny těchto poměrů.¹⁰⁷ Polednová vlna demokratizace, a to zejména po odstoupení Antonína Novotného ze stranických a ústavních funkcí, se promítla i na VKVŠ. Podobně jako v jiných institucích, strukturách a obecně ve společnosti se zde začala utvářet postupná názorová a politická diferenciaci na prreformní křídlo, konzervativce a mezi nimi oscilující „mlčící“ (či spíše pragmaticky uvažující a jednající) většinu. Výraznou úlohu v tomto názorovém tříbení začaly částečně sehrávat také generační aspekty.¹⁰⁸

V polednové době začali nejdříve veřejně formulovat své požadavky vojáci základní služby spolu se zástupci mladší generace důstojnického sboru, k nimž se přidali také představitelé občanských zaměstnanců MNO. Na květnovém Celoarmádním fóru vojenské mládeže, jež se konalo ve Znojmě, zazněly mj. návrhy na výstavbu demokraticky volených orgánů na všech stupních vedení, které měly být co nejvíce nezávislé na armádních a stranických funkcionářích. Zástupci na fóru požadovali vedle zvýšení služného pro vojáky základní služby, právní úpravy služebního volna či povolení nosit na vycházkách civilní oděv především zkrácení samotné základní vojenské služby. Z jádra přítomných delegátů se posléze utvořily struktury nově se formujících profesně-stavovských organizací (např. Svazu vojenské mládeže), jež měly hájit zájmy mladých příslušníků armády.¹⁰⁹

Ve veřejné angažovanosti se začal osmělovat také kmenový vojensko-pedagogický personál VKVŠ. V červnu 1968 se na rekreačním středisku v Měříně u Slapské přehradě uskutečnil aktiv zástupců VKVŠ-členů KSČ, který měl připravit podněty pro sestavení Akčního plánu ČSLA. Zde byly také rozvinuty náměty z předešlého

102 VÚA-VHA, f. MNO 1966, MŠK/VO, k. 420, sign. 0648, Krádež samopalů – hlášení (23. 9. 1966); tamtéž, sign. 0652, Zcizení samopalů u VK ČVUT – hlášení (23. 9. 1966); tamtéž, sign. 0689, Mimořádná událost, krádež zbraní – hlášení (10. 10. 1966).

103 VÚA-VHA, f. MNO 1967, MŠK/VO, k. 410, sign. 01083, Odcizené samopaly – nalezení (11. 2. 1967).

104 Celkem bylo v průběhu této mimořádné akce nasazeno 1 035 studentů (včetně 61 studentů zahraničních, pocházejících z Bulharska, Vietnamu, Kubu, Iráku, Jemenu, Súdánu, Keni, Peru a Bolívie) a třicet důstojníků VKVŠ z bratislavských vysokých škol. VÚA-VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 433, sign. 372, Účast na akci „DUNAJ 1965“ – studenti UK Bratislava (8. 7. 1965). Pro lepší představu je třeba doplnit, že v červnu 1965 bylo na jihu Slovenska vedle důstojníků a studentů VKVŠ nasazeno 11 000 vojáků ČSLA a 1 000 příslušníků vojsk Ministerstva vnitra. I díky jejich úsilí se podařilo výrazně zmírnit škody napáchané povodní, které byly vyčísleny na 3,5 miliardy Kčs a byly posléze (i s pomocí armády) odstraňovány několik následujících let. J. BÍLEK – J. LÁNIK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády* 7, s. 224.

105 VÚA-VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 433, sign. 372, Účast na akci „DUNAJ 1965“ – studenti UK Bratislava (8. 7. 1965).

106 VÚA-VHA, f. MNO 1965, MŠK/VO, k. 432, sign. 0641, Materiály o vojenské přípravě na vysokých školách (22. 12. 1965).

107 J. BÍLEK – J. LÁNIK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády* 7, s. 208.

108 Jak však připomíná Jaroslav Pažout ve své komparativní syntéze dějin studentského hnutí šedesátých let, vedle represí vůči nepohodlným vůdcům studentského hnutí, jako byli např. Jiří Müller nebo Luboš Holeček (oba vyloučení ze studia a nucení nastoupit základní vojenskou službu), se pronovotnovským představitelům také dařilo v rozhořřivajícím se mocenském boji některé studentské zástupce ve vedení mládežnických organizací úspěšně „korumpovat“ a přiklánět si je účelově na svou stranu. Viz J. PAŽOUT, *Mocným navzdory*, s. 97.

109 J. BÍLEK – J. LÁNIK – P. MINAŘÍK – D. POVOLNÝ – J. ŠACH, *Historie československé armády* 7, s. 238. K formování profesních svazů viz Jiří BÍLEK, *Svaz československých důstojníků a praporčíků a Svaz letců ČSSR v letech 1968–1971*. HaV 2003, č. 3–4, s. 538–556.

Snímek z 22. března 1968 zachycuje shromáždění studentů Vysoké školy polnohospodářské a Pedagogické fakulty v Nitře, kteří spontánním potleskem reagují na zprávu o abdikaci prezidenta republiky Antonína Novotného. O jejich proreformním smýšlení mj. svědčí vystavený protinovotnovský transparent.

FOTO: TASR / J. Bakal

setkání podobného charakteru, jež se odehrálo v dubnu 1968 ve Štiříně. Jak je patrné z dochovaných zápisů i z textů diskusních příspěvků, šlo v podstatě o proreformní reakci na politiku předešlého vedení ÚV KSČ a armády a zaznívala zde kritika nejrůznějších projevů tzv. direktivního a autoritativního způsobu řízení a deformací novotnovské éry. Společným jmenovatelem diskusních příspěvků bylo údajné potlačování rozvoje aktivity „shora“ a omezování jakýchkoli kritických vystoupení (jež byla „zakřikována“).¹¹⁰

Přítomní zástupci VK UK z Prahy kritizovali zejména skutečnost, že statut vojenské přípravy není dostatečně definován a od počátku své existence se po dlouhých sedmáct let nemůže opírat o řádný zákonný podklad. Z toho důvodu VKVŠ podle mínění kritiků fakticky žijí v právním „vzduchoprázdnu“ a ocitají se v komplikovaném postavení mezi děkanáty, rektoráty, MNO, MŠ a vojenskými útvary či posádkami. Dále se zástupcům nepozdávalo, že výukové materiály jsou dlouhodobě

koncipovány pouze pro frekventanty armádních poddůstojnických škol, a nikoliv pro vysokoškoláky. Kritika mířila dílem i do vlastních řad, neboť padl návrh, aby se důstojníci VKVŠ rekrutovali i z mladších ročníků, a ne aby byli na katedry přidělováni jen kvůli svým zdravotním omezením či pokročilému věku. Podle mínění kritiků se někteří důstojníci dostatečně nesoustředovali na fundovaný výcvik a vzdělávání studentů, ale své služební povinnosti vykonávali pouze formálně a hlavně se chtěli dočkat odchodu do penze.¹¹¹ Velmi radikálně se zde prezentoval zástupce VK VŠZ Praha, který informoval o šířící se šuškaně mezi vojáky na soustředěních i u útvarů, že VKVŠ budou prý v důsledku nastávajících změn zrušeny. Dotyčný důstojník k tomu dodal i osobní názor a poznamenal: „*Já vím, že se skutečně jedná o zrušení kateder. Generál Hrbáček je proti nim. Přitom v životě na VKVŠ nebyl. Generál Rusov je také proti nim. Generál Kolovratník – ten dělá toho černého vzadu. Je třeba hovořit upřímněji. Každý přece ví, co stojí ŠDZ. A co se týče*

110 VÚA–VHA, f. MNO 1968, k. 286, sign. 08214, Základní podkladové materiály k Akčnímu programu VO MŠ – svolání aktivu stranických funkcionářů a náčelníků VKVŠ (18. 5. 1968); Hlavní otázky diskusních příspěvků účastníků aktivu ve Štiříně ve dnech 10. a 11. dubna 1968 (duben 1968); návrh usnesení z aktivu v Měříně [nedatováno – pravděpodobně 6. červen 1968]; rezoluce z aktivu komunistů VKVŠ (7. června 1968, Měřín).

111 Tamtéž.

Květnový majáles hektického roku 1968 v Praze na Staroměstském náměstí. Jeden z transparentů pod improvizovaným mobilním výčepem karikuje upřednostňování militární politiky před státní podporou vzdělání. FOTO: ČTK / Jindřich Šaroch

*těch peněz – ty na MNO byly, protože vím, jaké vysoké odměny se na družích vojsk dávaly.*¹¹²

Ke kritice z úst pražských zástupců se ve velmi opatrném duchu připojil zástupce VKVŠ VŠB z Ostravy. Vyjádřil své rozčarování nad dvojkolejností řízení kateder a navrhoval, aby absolutorium vojenské přípravy bylo rovnocenným výukovým předmětem řádného studia, a pokud by jej dotýčný student úspěšně nezakončil, nemohl by se ani stát úspěšným absolventem vysoké školy.¹¹³

Na tehdejší poměry radikální návrhy přišly z VKVŠ brněnského VUT, kde tamní studenti požadovali snížení počtu hodin politické přípravy v průběhu výuky a takovou podobu základní vojenské služby, aby neztratili kontakt se svou civilní odborností. Solidárně pak navrhovali přiznat všem čs. zahraničním vojákům z let druhé světové války odbojový příplatek, a to bez rozdílu funkce a hodnosti.¹¹⁴

Podle zástupce VŠP v Nitře měly VKVŠ značný význam i směrem do armádních kruhů. Velitelé (vojáci z povolání) si prý absolventů vysokých škol během základní vojenské služby u jednotek vážili a považovali je za vzdělanější než absolventy ŠDZ. Ti co do vzdělání disponovali pouze maturitou a podle mínění důstojníků u jednotek

absolventy zpočátku předčili pouze v jedné věci: svou schopností koexistovat v nastaveném režimu vojenského drilu. Zároveň bylo zástupcem z východní části republiky vneseno do diskuze aktuální téma „slovenské otázky“: „Vyučujeme u nás 92 % Slováků. Složení VKVŠ je 10 důstojníků české a 8 slovenské národnosti. Nyní se u nás ozývají hlasy proti tomuto složení. Máme jen 4 předpisy ve slovenštině – měly by se překládat i ostatní. Já sám jako Slovák používám potom české výrazy – na to se poukazuje.“¹¹⁵ I proto nitranský zástupce navrhoval, aby po uskutečnění budoucí federalizace veleli na slovenských školách vojenským katedrám Slováci.

Měřinský aktiv nakonec dospěl k závěru, že pro lepší provádění proreformní politiky bude náčelníkovi Vojenského oddělení Ministerstva školství pomáhat nově ustavený poradní sbor složený ze specializovaných komisí. Účastníci se dále shodli na nutnosti přehodnotit dosavadní komplikované právní postavení vojáků-učitelů, občanských zaměstnanců i studentů nacházejících se na pomezí civilní a vojenské sféry. Přimlouvali se také za přehodnocení dosavadního způsobu provádění vojenské přípravy, a to včetně úprav tabulek počtů VKVŠ a jejich výukově-výcvikové činnosti. I vzhledem k osazenstvu

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

aktivu nikoliv překvapivě (dle přísloví o tom, že košile je bližší než kabát) byly za nejpalčivější označeny problémy kmenového personálu. Objevily se mj. návrhy na odstranění údajné diskriminace důstojníků VKVŠ vůči důstojníkům v armádě (zejména finanční a hmotné) za leckdy údajně nedostatečnou úroveň dosaženého vzdělání. Delegáti také požadovali, aby do velitelských funkcí na VKVŠ byli jmenováni lidé z řad zde působících učitelů, a mělo být zamezeno neuváženým reorganizacím, ohrožujícím „stabilitu kádrů“ na katedrách. Ve vztahu ke studentům vojenské přípravy byl vznesen požadavek, aby byli výstrojně odlišeni od zbytku armády. VKVŠ měly být více zapojeny do tvorby učebních pomůcek. A konečně mnohokrát diskutovaná závěrečná soustředění u vojsk se měla zahrnovat do tvorby každoročních celarmádních plánů.¹¹⁶

Jak se ukázalo, hlavním výdobytkem tzv. pražského jara se nakonec stala federalizace státu. V rámci reformy správy školství bylo v průběhu roku 1969 zřízeno Vojenské oddělení nově zřízeného Ministerstva školství Slovenské socialistické republiky (SSR) se sídlem v Bratislavě. Pod dohledem tohoto orgánu (o navrhovaném početním stavu pěti důstojníků a jednoho praporčíka) se ocitlo sedm VKVŠ (se 186 vojáky z povolání), pod něž spadalo 5 300 studentů a 340 studentek-mediček.¹¹⁷ I když čs. armáda jako celek zůstala i nadále federální entitou, tyto kroky vycházely vstříc předešlým požadavkům na větší slovenskou emancipaci. Z odstupu lze utvoření orgánu autonomní správy VKVŠ na slovenské půdě vnímat jako výsledek snah o alespoň dílčí „národní vyrovnání“ mezi Čechy a Slováky v rámci federalizovaného státu. V praxi však šlo o víceméně „kosmetické“ opatření, neboť také díky paralelně existujícím strukturám stranického charakteru fungoval čs. režim i nadále ve spíše centralizované podobě.

Z počátků tzv. normalizace ve vojenské přípravě a na vojenských katedrách

Srpnová invaze a „sprátelená“ okupace Československa pěti armádami Varšavské smlouvy se musela projevit i v prostředí VKVŠ.¹¹⁸ V prvé řadě bylo zrušeno množství úvodních soustředění a oproti běžnému akademickému roku došlo ke zpoždění a posléze k posunu začátku výuky vojenské přípravy na vysokých školách (od 1. října 1968). Do praktického výcviku byla zařazena dočasná opatření proti zneužití zbraní, rozbušek a munice a byly zakázány noční přesuny těžké techniky a noční výcvik. Tato opatření byla rušena až s návratem do „běžného“ výukového režimu.¹¹⁹

Podle zachovaných hlášení se VKVŠ dále potýkaly se zvýšenou mírou absencí ve výuce, která byla zapříčiněna

opožděnými návraty studujících ze zahraničí v důsledku okupace, demonstracemi a stávkami radikálně smýšlejících studentů a vzestupem nové vlny averze vůči vojenské sféře. Na to posléze reagovaly svými opatřeními orgány VKVŠ, například na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde byla od zimního semestru roku 1968 zavedena vedle zdravotnického také výuka motostřeleckého směru: „Nízká je absence u mediček, kde činí 3 %, u mediků cca 10 %. Ve zdravotnickém směru zůstává poměrně vysoká – kolem 15 %. Náčelník VK-PU [Vojenské katedry Palackého univerzity] ve snaze po nápravě tohoto stavu dohodl s děkany, že při více než pěti absencích musí každý posluchač vykonat zápočtovou zkoušku. U neomluvených absencí je udělována děkany důtka, v několika případech došlo i k vyloučení z vojenské přípravy na VK-PU.“¹²⁰ Jinak výuka v Olomouci probíhala údajně bez problémů, chování a vystupování většiny studentů bylo považováno za relativně bezproblémové a nejvíce závad v chování studentů se shledávalo u oborů v kombinaci s tělesnou výchovou.¹²¹ Navzdory apelům a „přesvědčující“ kampani vyučujících VKVŠ studenti prý nezdůvěřovali stále zastávali názory získané v předešlém období tzv. pražského jara, a jak lakonicky poukazovali pisatelé zpráv, mladí jen přestali své myšlenky sdělovat a veřejně o nich diskutovat.¹²²

Skutečností, že „boj o duši studentů“ v posrpnovém období bude zřejmě během na dlouhou trať, si byli vědomi i zástupci MNO, jak o tom svědčí zpráva v podobě neoficiálního „poučení z krizového vývoje“ na VKVŠ z června 1970. Její tvůrci v ní neopomněli zdůraznit, že vojenským katedrám jakožto reprezentantkám „zdravých“ (tj. konzervativních) elementů uvnitř spíše reformně naladěných civilních vysokých škol připadla v nově se „normalizujícím“ režimu mimořádná úloha: „Mezi studenty vysokých škol do nedávna aktivně působily nejagresivnější protisocialistické, protistranické a protisovětské živly. Z hlediska našich požadavků na politické morální hodnoty absolventů vojenské přípravy musíme tudíž podpořit všechna opatření, aby elementy tohoto typu byly z vysokých škol vyloučeny.“¹²³

Z následujících opatření a postojů čelních představitelů Vojenského oddělení Ministerstva školství České socialistické republiky (VO MŠ ČSR) je patrné, že v nově nastávajícím období konzervativně laděné „deliberalizace“ se prostor pro iniciativu „zdola“, přicházející od studentů, radikálně zúžil. Podobně vzaly za své plány na případné změny, které by směřovaly ke zcivilnění vojenské přípravy, základní vojenské služby a potažmo i branně-bezpečnostní problematiky. Naopak při neshodách mohli potenciální „rebelanti“ od nadřazených očekávat nekompromisní zacházení

116 Tamtéž.

117 V českých zemích se pod vedením VO MŠ ČSR v Praze (o stavu sedmi důstojníků a dvou praporčíků) ocitlo šestnáct VKVŠ (s 363 vojáky z povolání, 10 500 studenty a 725 medičkami). VÚA–VHA, f. MNO 1968, MŠ/VO, k. 286, sign. 008274, Návrh řešení dalšího řízení vojenské přípravy na vysokých školách a vytvoření vojenského oddělení ministerstva školství v Bratislavě (24. 6. 1968).

118 Nejnověji a zároveň nejdetailněji k dění ve vojenském prostředí viz Daniel POVOLNÝ, *Nejhorší den Československé lidové armády – 21. srpen 1968*. Academia, Praha 2020.

119 VÚA–VHA, f. MNO 1969, MŠ/VO, k. 474, sign. 09423, Zpráva o průběhu školního roku 1968–1969 na VKVŠ – zaslání (7. 10. 1969).

120 VÚA–VHA, f. MNO 1969, MŠ/VO, k. 474, sign. 09077, Tematická kontrola VKVŠ UP Olomouc – provedení (24. 2. 1969). O posrpnových protestech a stávkovém hnutí ve vysokoškolském prostředí blíže J. PAŽOUT, *Mocným navzdory*, s. 119–143.

121 Podobná situace panovala také na dalších vysokých školách nejen v českých zemích, ale také na Slovensku. VÚA–VHA, f. MNO 1969, MŠ/VO, k. 474, sign. 09077, Tematická kontrola VKVŠ UP Olomouc – provedení (24. 2. 1969); tamtéž, sign. 09243, Zápis o předání a převzetí VKVŠ v SSR – zaslání (12. června 1969). Dodal bych jen, že snad možná proto se o dvacet let později tradovalo, že sametovou revoluci roku 1989 nejvýrazněji podpořili na základních a středních školách tělocvikáři jakožto nejméně konformní pedagogové.

122 VÚA–VHA, f. MNO 1969, MŠ/VO, k. 474, sign. 09423, Zpráva o průběhu školního roku 1968–1969 na VKVŠ – zaslání (7. 10. 1969).

123 VÚA–VHA, f. MNO 1970, MŠ/VO, k. 389, sign. 070244, Předložený rozboru o stavu konsolidace (12. 6. 1970); tamtéž, sign. 070460, Konsolidační proces na VKVŠ – současný stav a další perspektivy (3. 11. 1970).

a tvrdé postihy: „Naše vysokoškolské studenty známe, dovedeme hodnotit jejich názory a hledat formy účinného ovlivňování. Vedeme vojenské katedry k tomu, aby k těmto problémům přistupovaly s jistou mírou shovívavosti, trpělivosti, ochoty k dialogu a zejména přesvědčováním. Stejně tak náročně však vedeme vojenské katedry k tomu, že nemůžeme a nebudeme se studenty diskutovat na poli vlastní vojenské přípravy, ani o otázkách kázně, ani o otázkách plnění základních služebních řádů, vnějšího vzhledu a zejména již ne o otázkách základních pilířů vojenské politiky našeho státu a z nich vyplývajících povinností mladé generace k obraně socialistické vlasti.“¹²⁴ VKVŠ se tak ve vztahu ke studujícím opět staly nikoliv místem braně-občanského a vojensko-praktického vzdělávání, ale zejména nástrojem disciplinace.

Mnozí velitelé a učitelé vojenských kateder se domnívali, že na straně studentů postupně zvítězil či spíše byl ještě posílen pragmatický pohled na institut povinné základní vojenské služby a že v jednání studentů spatřují záblesky obav z represí. „I nadále zůstává základní motivací vztahu k vojenské přípravě výhoda zkrácené základní služby, případně i obavy z následků vyloučení z vojenské přípravy.“¹²⁵ Jeden ze studentů VKVŠ ČVUT, který zároveň patřil k protestujícím proti okupaci, později s lakonickým nadhledem zavzpomínal: „Československou lidovou armádu jsme nikdy nebrali příliš vážně. Přípravovala se na boj s vymyšleným nepřítelem a nebylo nebezpečí, že by s ním někdy musela skutečně bojovat. Hranice sfér vlivu byly přesně narysovány na konferenci v Jaltě a všechny strany je pečlivě dodržovaly. Byla tu ovšem povinná vojenská služba a vnadidlo zkrácené prezenční služby. Proto jsme jednou týdně docházeli na vojenskou katedru a učili se bojovat.“¹²⁶

Po počáteční nejistotě během 21. srpna 1968 převzal kontrolu nad osazenstvím vojenských kateder pevně do svých rukou náčelník VO MŠ, generál Oldřich Dvořák. Ačkoliv se nacházel formálně v „podvojném“ postavení mezi resorty obrany a školství, svými rozkazy uvedl postup vojenských kateder do plného souladu s konzervativním postojem MNO a většiny pragmaticky uvažujícího personálu čs. armády. To mj. znamenalo zdržet se aktivního zapojení do protiokupačních akcí, v akademickém prostředí jinak velmi častých. Představitelé VKVŠ se snažili držet své katedry stranou dění a čekali na pokyny od vedení komunistické strany a státu.

Podobně jako v jiných sférách státní správy byla v červnu 1969 také na VKVŠ zavedena „státo-bezpečnostní“

opatření, která zpříšňovala cesty jejich kmenových příslušníků do zahraničí, zejména do tzv. kapitalistických států a Jugoslávie, aby se zabránilo jejich potenciální emigraci. Náčelník VO MŠ rovněž iniciativně trval na tom, aby na základě jím sjednané a uzavřené dohody posuzovaly cesty orgány Státní bezpečnosti (StB), jako tomu bylo v době „předlednové“ mezi lety 1966 a 1968.¹²⁷

Nejen pro řadu studentů, ale také personálu VKVŠ, stejně jako pro většinovou společnost, představovaly události let 1968 a 1969 dějinnou křižovatku, na níž se protínaly a po ní leckdy i rozdvíjovaly mnohé profesní osudy. Ne nadarmo se hrávala v personálních materiálech každého občana někdejšího Československa velmi významnou úlohu kolonka *Působení v krizových letech 1968/1969*, neboť podle ní byla posuzována míra jeho loajality.¹²⁸ Na pokyn kádrové správy MNO byly již v listopadu 1969 projednány a schváleny podklady pro první vlnu personálních čistek postihujících režimu nepohodlné osoby, jež nesla oficiální název „potvrzování ve funkcích“.¹²⁹ Nezůstalo však pouze u těchto dobově řečeno kádrových opatření. Hned v první polovině roku 1970 byla projednávána některá pozdní „hlášení“ o srpnových událostech roku 1968 na VKVŠ. Oznámení o problematickém dění oficiálně přicházela většinou od místních funkcionářů krajských výborů strany (KV KSČ), udání však fakticky vycházela z informací poskytnutých některými kmenovými pracovníky VKVŠ. Vedle snahy dodržet literu vojenských řádů a ohlásit případné „nepravosti“ se za tímto jednáním pravděpodobně skrývaly i osobní animozity a snaha o vyřizování účtů, pro něž byl čas politických čistek a tzv. „výměny legitimací“ KSČ velmi vhodný. V obtížné pozici se nacházeli také náčelníci VKVŠ, neboť dobře věděli, co se na katedrách v srpnových dnech 1968 opravdu (ne)odehrávalo. Zároveň si byli vědomi, že aktivní realizace „normalizačních“ opatření je bedlivě sledována na nejvyšších státo-stranických místech a že ve hře je jejich vlastní kariérní a osobní budoucnost. Za této situace se někteří z náčelníků rozhodli znovu otevřít řadu minulých kauz, na něž by mnozí raději zapomněli.

Na pražské půdě byly řešeny případy z VKVŠ VŠZ, kde měly být v posrpnových dnech na žádost Celozávodního výboru KSČ tištěny a šířeny hanlivé letáky o některých členech vedení KSČ (V. Biřák, A. Indra, D. Kolder). Na VKVŠ ČVUT pak údajně došlo k ilegálnímu přesunu a skladování zbraní, munice, přemístění radiostanic a také ke znepojizdnění vojenské výcvikové techniky.¹³⁰

124 Tamtéž.

125 VÚA–VHA, f. MNO 1970, MŠ/VO, k. 389, sign. 070460, Konsolidační proces na VKVŠ – současný stav a další perspektivy (3. 11. 1970). K počátkům normalizace v oblasti vysokého školství viz P. URBÁŠEK – J. PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém*, s. 391–399; Pavel URBÁŠEK, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. UP v Olomouci, Olomouc 2008, s. 48–75.

126 Viz Jindřich ŠILHÁN, *Jak jsme rušili zachvátčikům spojení*. In: *Vzpomínky absolventů ČVUT FEL v Praze na srpen 1968*. (Ed.) Vladimír ŠARŠA. Semper paratus 2013, č. 1, s. 101.

127 Podle Dvořáka se prý v roce 1969 orgány StB takovému prověřování bránily a trvaly na tom, aby cesty spíše prověřovaly orgány vojenské kontrarozvědky. VÚA–VHA, f. MNO 1969, MŠ/VO, k. 474, sign. 09240, Státo-bezpečnostní zajištění cest do nesocialistických států pro příslušníky VKVŠ (10. 6. 1969).

128 Blíže viz *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí: Československo 1948–1989*. (Ed.) Marie ČERNÁ – Jaroslav CUHRA. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2012.

129 Jak je patrné ze značně dlouhého seznamu jmen, byli z někdejších diskutujících členů VKVŠ, kteří se zúčastnili proreformního aktivu ve Štítně v dubnu 1968, (prozatím) potvrzení ve funkcích: plk. Čeřenský z VŠZ v Praze, pplk. Liška z pobočky VŠZ v Českých Budějovicích, pplk. Lebeda z UK v Praze, pplk. Tarant z VUT v Brně, plk. Krška z ČVUT a plk. Kopečný z VUT v Brně. Naopak ve funkci již nebyl potvrzen někdejší náčelník VKVŠ VŠB v Ostravě a druhoválečný veterán gen. Stanislav Uchytíl, který byl poslán do penze. Mezi „potvrzenými“ též absentuje jméno plk. Brabce z VUT v Brně. VÚA–VHA, f. MNO 1969, MŠ/VO, k. 474, sign. 09464, Potvrzení ve funkci (13. 11. 1969).

130 VÚA–VHA, f. MNO 1970, MŠ/VO, k. 389, sign. 070143, Zpráva náčelníka VO MŠ ČSR k negativní činnosti některých důstojníků na VK v Praze v období 21. srpna 1968 – předložení (15. 4. 1970); tamtéž, sign. 070176, Šetření událostí v srpnu 1968 na VKVŠ ČVUT v Praze (8. 5. 1970).

Teprve po mnoha desetiletích a na základě zveřejněných vzpomínek pamětníků vyšlo najevo, že na ČVUT se na této činnosti podílelo osm studentů tamní VKVŠ včetně jednoho studenta z Bulharska. Dotyční měli štěstí, neboť jejich velitelé při šetření neprozradili, o koho šlo, a protiokupační rezistence pro ně nakonec neměla žádné kariérní následky.¹³¹

V Brně byly šetřeny případy z VKVŠ UJEP, kde mělo dojít k ilegální manipulaci s vojenskou technikou a zneužití dvou radiostanic ke „kontrarevolučním“ účelům. Šetření probíhalo i na VKVŠ VUT v Brně. Tamní personál prý po několik dní uchovával radiostanici mimo prostory katedry u jednoho známého. Většina podání a obvinění se ukázala být (z dnešního pohledu) neopodstatněná, resp. zformulovaná a podaná *ex-post* ve značně manipulativním duchu, což však bylo pro raně „normalizační“ dobu příznačné. Bohužel záhy byla tato svědectví „využita“ proti některým protagonistům.¹³²

Dále byl prověřován případ vysílání údajných protiokupačních výzev na vlnách brněnského rozhlasu. Šetřením se zjistilo, že studenti VKVŠ z Fakulty elektrotechnické byli v srpnu 1968 na vojenském soustředění na Slovensku a po příjezdu invazních vojsk se o ně začali strachovat rodiče, jelikož o nich neměli žádné zprávy. Proto vedení VKVŠ VUT dalo ze své iniciativy odvysílat v brněnském rozhlasu zprávu, že studenti jsou v pořádku a brzy se vrátí ze cvičení domů. Současně se na katedře rozhodli přemístit radiostanice (zneprovozněné a bez baterií) a další spojovací materiál z prostor VKVŠ, a to proto, aby nebyly zcizeny či zneužity. Iniciátoři tohoto rozhodnutí se hájili tím, že v hektických postokupačních dnech nebyla jasná celková situace. V některých prostorách vojenské katedry údajně přenocovaly sovětské jednotky a podle nepotvrzených zpráv prý sovětsští vojáci „zrekvírovali“ a použili část vojenského spojovacího materiálu patřícího VKVŠ UJEP. Vedení katedry, které bylo za majetek hmotně zodpovědné, se proto rozhodlo, že materiál dočasně uschová na bezpečném místě, a teprve když se situace na konci srpna 1968 ustálila, jej personál VKVŠ vrátil do původních skladů.¹³³

Náčelník VO MŠ generál Dvořák podstoupil sebrané výpovědi o brněnské „radiokauze“ orgánům Hlavní správy Vojenské kontrarozvědky MNO, protože měl obavy z následků, pokud by se prokázalo spáchání trestných činů. Kontrarozvědka však obrátem konstatovala, že prostředí VKVŠ nespadá do její kompetence, a proto spis předala k posouzení vyšetřovacím orgánům Státní bezpečnosti. Zástupce StB po prostudování spisu dospěl k závěru, že

k vysílání z radiostanic v průběhu srpnových dní nedošlo (a bez elektrobaterií ani technicky dojít nemohlo), tudíž se nemohlo jednat o spáchání trestných činů.¹³⁴

Jak je i z výše uvedeného brněnského případu patrné, všechna šetření ukázala, že v srpnu 1968 kmenový personál VKVŠ jednal velmi pragmaticky a v podstatě „s chladnou hlavou“. Po získání informací a rozkazů byl k nově se ustavujícímu režimu ve většině případů veskrze loajální, a to zejména od začátku podzimu 1968, kdy již bylo jasné, kam směřuje politický a celospolečenský vývoj v okupovaném Československu.

V červnu 1970 náčelník VO MŠ ČSR genmjr. Dvořák při hodnocení uplynulých měsíců označil antireformní „konsolidaci“ na VKVŠ za relativně úspěšnou.¹³⁵ Jiným hodnocením by nepochybně podrýval sám sebe a v ministerských strukturách by ohrožoval své nově upevňované mocenské postavení. Na MŠ ČSR totiž nastoupilo nové vedení v čele s ultrakonzervativním politikem, olomouckým lékařem, vysokoškolským profesorem, členem ÚV KSČ ministrem Jaromírem Hrbkem, který se stal jedním ze symbolů začínající „normalizace“.¹³⁶ Dvořákova zpráva nám mimochodem poskytuje vhled do průběhu stranických čistek. Z původních 270 členů KSČ bylo za budoucí „zdravé jádro“, které prošlo probíhajícími prověrkami s vyměněnými legitimacemi, označeno 72 vojáků-komunistů, zatímco s více než dvěma třetinami členstva měly být provedeny stranické pohovory. Pro budoucí chod VKVŠ v novém akademickém roce se jako velmi závažná jevila skutečnost, že v důsledku prověrek i odvezení na jiné funkce panoval poměrně kritický nedostatek personálu: z 293 tabulkových důstojnických funkcí na VKVŠ zůstalo neobsazeno 33, stejný počet důstojníků se nacházel v důchodovém věku a k tomu chybělo v tabulkových stavech 23 praporčíků. Také proto nebylo jasné, jestli se do začátku výuky v novém akademickém roce 1970/1971 podaří obsadit všechny funkce.¹³⁷

Jak ukazuje tabulka č. 3 v příloze této studie, členství v KSČ, a tudíž i svých pozic pozbyli tři náčelníci VKVŠ, dva zástupci, devět náčelníků jednotlivých směrů vojenské přípravy na fakultách, dva příslušníci VO MŠ ČSR a 57 členů dalšího personálu VKVŠ na nižších funkcích. Zároveň bylo 34 členů VKVŠ ve funkci povýšeno, tři degradováni a šest „přeustaveno“ a potvrzeno v jiné pozici. Do zálohy s nárokem na důchod bylo odesláno 25 důstojníků, dva důstojníci a tři praporčíci byli na vlastní žádost propuštěni z aktivní služby. Celkově se oproti původním předsrpnovým stavům VKVŠ personálně obměnily ze zhruba třiceti procent.¹³⁸ Vojenská příprava, VKVŠ i jejich aktéři se tak definitivně posunuli do období tzv. normalizace.

131 O této činnosti, spočívající v rušení radioprovozu okupačních sovětských vojsk, viz *Vzpomínky absolventů ČVUT FEL v Praze na srpen 1968*. (Ed.) Vladimír ŠARŠA. Sempers paratus 2013, č. 1 s. 97–106.

132 VÚA–VHA, f. MNO 1970, MŠ/VO, k. 389, sign. 070244, Předložení rozboru o stavu konsolidace (12. 6. 1970).

133 VÚA–VHA, f. MNO 1970, MŠ/VO, k. 389, sign. 070175, Šetření událostí v srpnu 1968 na VKVŠ UJEP Brno (8. 5. 1970); tamtéž, sign. 070204, Šetření událostí v srpnu 1968 na VKVŠ VUT Brno (19. 5. 1970); tamtéž, sign. 070219, Šetření událostí v srpnu 1968 na VKVŠ UJEP Brno (1. 6. 1970).

134 Podle lakonického konstatování vyšetřovatele StB by se některé kroky důstojníků brněnské VKVŠ daly klasifikovat jako kázeňské přestupky, avšak vzhledem k takřka dvouletému odstupu od událostí již byly promlčeny. Spis s obzvláště citlivými údaji nebyl předán běžnou cestou k uložení do Archivu MNO jako další materiály ze stejného období a posléze zůstal v držení registratury pražského VO MŠ ČSR, a to až do roku 1974. Za jeho „utajením“ možná stála snaha znemožnit znovuootevření případu, tentokrát ve prospěch dříve obviněných. VÚA–VHA, f. MNO 1974, MŠ/VO, k. 698, sign. 04128, Materiály k událostem na VKVŠ UJEP Brno v srpnu 1968 – vyjádření (5. 8. 1970).

135 VÚA–VHA, f. MNO 1970, MŠ/VO, k. 389, sign. 070244, Předložení rozboru o stavu konsolidace (12. 6. 1970).

136 Tamtéž. K osobnosti Jaromíra Hrbka viz Pavel URBAŠEK, *Jak „pancéřové divize“ bránily socialismus: K úloze ultraradikální levice v letech 1968–1970*. Listy 2006, č. 4, s. 17–24.

137 VÚA–VHA, f. MNO 1970, MŠ/VO, k. 389, sign. 070244, Předložení rozboru o stavu konsolidace (12. 6. 1970).

138 Tamtéž. Jak je patrné z dochovaných materiálů, čistky a postupné personální obměny v menší míře pokračovaly i v následujících letech. Viz VÚA–VHA, f. MNO 1971, MŠ/VO, k. 405, sign. 0142, Politickoorganizační opatření k plnění usnesení PUV KSČ „Ke kádrové a personální práci“ a osnova rozboru kádrové práce (14. 1. 1971).

Závěrem

I přes mnohé reformy padesátých let se vojenská příprava v čs. systému vysokoškolského vzdělávání etablovala a její středobody v podobě VKVŠ se definitivně staly součástí struktury civilních vysokých škol. Právě šedesátá léta, která se mj. vyznačovala dotvořením sítě čs. vysokých škol, znamenala období nebývalé expanze vojenských kateder, což se dotýkalo drtivě většiny odvedených vysokoškoláků. Výuka branné přípravy v gesci VKVŠ se nevyhnula ani některým vysokoškolačkám studujícím na oborech lékařských. Ve stejné době zároveň probíhala rozsáhlá modernizace čs. ozbrojených sil (v čele s ČSLA), která si dobovou terminologií žádala „vzdělané kádry“. Vedle politicko-ideového soupeření mezi liberálním a konzervativním pojetím autoritářské praxe probíhala na pozadí doby také hlubší civilizační proměna, kdy se i na půdě tzv. socialistického Československa utvářela specifická „východní“ podoba postindustriální společnosti se všemi svými atributy (např. s důrazem na technokratizaci, manažerské řízení, se vzestupem konzumní kultury apod.).¹³⁹

Vojenská příprava studentů vysokých škol byla původně zamýšlena jako národohospodářské opatření, jež mělo umožnit dřívější zapojení absolventů do „budování socialismu“ v rámci jejich civilních profesí a zaměstnání. Bez jejího zavedení by mladí muži museli podle litery branného zákona po státních zkouškách absolvovat dvouletou základní vojenskou službu. VKVŠ se však vyvinuly ve specifický nástroj, používaný pro naplňování vícero strategických cílů komunistické politiky. Vedle ekonomických důvodů se staly cestou vojenského vzdělávání a školení záložníků-velitelů v modernizující se ČSLA. Ta totiž pro svou mobilizovanou (ale dílem i mírovou) podobu a pro svůj technologicky náročnější chod potenciálně nutně potřebovala vysokoškolsky vzdělané velitele nižších hodnostních stupňů. Jinak řečeno – čs. armáda začala uznávat kvality a nutnost vzdělání. V souladu s tímto trendem byly po adeptech na důstojnické funkce z řad vojáků požadovány klasické vysokoškolské grady (a nikoliv jen „resortní“ vzdělání, doplněné praxí). I proto byly narovná(vá)ny rozdíly a „nerovnosti“ mezi vojenským a civilním vzděláním, které se od roku 1967 formálně staly ekvivalentními.

Představitelé režimu také „objevili“ velmi významný potenciál, jenž se skrýval v možnostech působit po dobu vojenské přípravy politicko-ideologicky na studenty – příslušníky mladé generace. Dobová sociologická i individuální šetření však ukazovala, že vliv tohoto působení byl do značné míry limitován a nenaplnil původní očekávání. V případě potřeby se proto personál VKVŠ mohl změnit v neblaze proslulé „vojenské dráby“, kteří vojenskou přípravu vůči některým režimu nepohodlným studentům proměnili v pomyslný bič a represivní nástroj studijně-kariérního postihu.

Navzdory spíše negativnímu obrazu vojenských kateder, jenž je dnes v kolektivní paměti formován retrospektivně si vybavovanou a rekonfigurovanou zkušeností, pocházející až ze sedmdesátých a osmdesátých let, analýza historických pramenů ukazuje, že v šedesátých letech bylo procento neúspěšných studentů, kteří nevyhověli požadavkům absolutoria VKVŠ, ve

srovnání s celkovými počty značně nízké. Pokud po-
mineme rovinu osobní, za touto skutečností pravdě-
podobně stála výše zmiňovaná pragmatická kalkulace
skládající se z kombinace ekonomických i vojensko-
praktických důvodů: vyhozený frekventant vojenské
přípravy a zároveň úspěšný absolvent vysokoškolského
studia se totiž dostal do praxe až po dvouleté vojens-
ké službě, a tudíž chyběl v „socialistickém“ národním
hospodářství založeném na centrálním plánování. Zá-
roveň také ztrácel svou cenu i pro armádu, která s ním
původně počítala na výcvik (a leckdy i reálné působení)
ve velitelské funkci.

Podobně jako celá ČSLA se VKVŠ jakožto reprezen-
tantky vojenské přípravy potýkaly s mnoha nedostatk-
y. Fakticky šlo o odraz obecně nízké prestiže armády
a branné problematiky jak v očích čs. veřejnosti, tak
v agendě části politických elit. Řešení vojenských otáz-
ek nestálo na špičce politických priorit režimu a příliš
vysoko se nenacházelo ani v individuálním žebříčku
hodnot většiny čs. občanů – vyjma adeptů, jež čekali
absolvování základní vojenské služby. U vojenské
přípravy a VKVŠ tuto skutečnost umocňovalo jejich
bytově „podvojně“ postavení mezi resorty obrany
a školství, přinášející spíše nevýhody. Namísto toho,
aby VKVŠ byly integrálními součástmi akademických
struktur, v dobové praxi působily na mnoha vysokých
školách spíše jako „zelené ostrůvky“, které si žily čás-
tečně separátním životem. A ne vždy byly ze strany
studentů, ale i vysokoškolských funkcionářů přijímá-
ny s respektem. Ve výsledku se to projevovalo tím,
že kmenový personál VKVŠ i studující se museli dlou-
hodobě vyrovnávat s rozličnými nedostatky v mate-
riálním vybavení a neustále „bojovat“ jak o vhodné
výukové a výcvikové prostory, tak o časové kapacity
ve studentském rozvrhu. Výrazným hendikepem byl
rovněž permanentní nedostatek vhodného personálu,
zejména věkově mladších ročníků, který by byl kompetentní
po profesně-odborné stránce a zároveň peda-
gogicky zdatný.

Je nutné říci, že příslušníci kmenového personálu
VKVŠ z řad vojáků z povolání a občanskí zaměstnanci
z personálu vysokých škol se při svém působení necítili
vždy zcela komfortně. Vojáci z povolání na postech
vyučujících byli ve srovnání s průměrem resortu obrany
spíše staršího věku a se zvyšující škálou zdravotní
problémů se zhoršovala průměrná známka jejich
zdravotní klasifikace. Řada z nich byla na VKVŠ fak-
ticky jmenována proto, aby se zde „dočkala“ záko-
nem stanoveného data odchodu do penze. Z pohledu
zapojení do výukové praxe byla sice některým z nich
vytýkána nedostatečná úroveň formálního vzdělání,
avšak nadřazení pozitivně hodnotili jejich atypicky
vysokou míru členství v Komunistické straně Česko-
slovenska. Tento aspekt vycházel ze souběhu vyššího
věku a „pozdní fáze“ kariérních drah vojáků z povola-
ní, pro něž bylo členství v KSČ jedním z nezbytných
předpokladů výkonu důstojnické profese v nové, po-
únorové „lidové“ armádě. Celkově se důstojníků na
VKVŠ spíše nedostávalo a nouze panovala zejména
o vyučující lékařských a technických specializací, což
však byl opět obecnější kolorit čs. vojenského prostře-
dí (nejen) šedesátých let.

139 Blíže viz např. Martin FRANC – Jiří KNAPIK, *Volný čas v českých zemích 1957–1967*. Academia, Praha 2013; Vítězslav SOMMER – Matěj SPURNÝ – Jaromír MRNKA, *Řídit socialismus jako firmu. Technokratické vládnutí v Československu, 1956–1989*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2019.

Jak je patrné z dobových zpráv, mezi vojáky z povolání na VKVŠ se objevovala frustrace z nižší míry sociálního zabezpečení (vycházející z civilních norem), než na jakou byli zvyklí ze služby v ČSLA a na MNO. Na druhou stranu podle mínění oficiálních míst již v šedesátých letech neplatilo, že by vojenské katedry vysokých škol byly personálním „odkladištěm“ kádrově, zdravotně, profesně či kázeňsky problematických jedinců, pro něž se nenašlo uplatnění na Ministerstvu národní obrany a u útvarů ČSLA – což však částečně popíraly shromažďované věkové či kariérně-profesní charakteristiky. Za vůbec největší „otloukanky“ v rámci VKVŠ byli kvůli nízkým mzdám považováni občanští zaměstnanci, a proto se na této pozici objevovala nejvyšší míra odchodů a fluktuace.

V období tzv. pražského jara byly liberalizační tendence na VKVŠ přivítány spíše zdrženlivě. V kontrastu se studentským hnutím a obecně s děním na civilních vysokých školách, které proreformní politiku velmi podporovaly, se k ní kmenový personál VKVŠ stavěl s opatrností a jistým stupněm pragmatismu. To náležitě zúročil ve dnech následujících po srpnové okupaci Československa.

Počátky tzv. normalizace proběhly na VKVŠ podobně jako v jiných sférách veřejného života. Personál vojenských kateder se po prověrkách z politických a částečně i z generačních a profesně-kariérních důvodů obměnil zhruba o třetinu, což pokračovalo i po oficiálním skončení „výměn legitimací“. I díky konzervativním postojům vedení VO MŠ pak mohly VKVŠ v prostředí vysokých škol působit jako opora nastupující „normalizační“ politiky.

Jak již bylo naznačeno výše, z oficiálních pramenů nepřímo a ze vzpomínek aktérů jasně vyplývá, že v očích většiny studentů byly vojenská příprava a ji reprezentující VKVŠ vnímány jako nástroj prorežimní disciplinace a potenciální represe. Navzdory nepopulárnímu charakteru vojenských kateder se však ukazovalo, že v každodenním rytmu akademického roku dokázali vzdělavatelé i vzdělávání najít společný

Personál VKVŠ UK v roce 1974.

FOTO: Archiv UK

modus operandi a rámcově spolu vycházet. Z výukově-cvičební praxe, jež byla jakýmsi neformálním zrcadlem vztahu mezi příslušníky mladé vzdělané generace a režimních autorit, navíc vyplývalo, že studenti nemuseli být vždy jen (předpokládanými) problémovými elementy v „budování světlých zítřků“ v Československu. Většina zainteresovaných totiž potenciální úskalí vojenské přípravy alespoň částečně zakalkulovala do svých širších životních plánů a v průběhu vysokoškolských studií je vnímala spíše jako nutnou povinnost, ovšem s výrazným bonusem: polovičním rozsahem základní vojenské služby, než museli absolvovat nevysokoškoláci (výrazná většina mužské populace). Pokud pominu další atributy, jako byla např. prestiž vojáků-absolventů v rámci rodin, blízkého okolí apod., šlo pro mnohé studenty o motivaci opravdu velmi silnou.

V současné době, kdy se v ČR opětovně začíná zvažovat možnost obnovení institutu základní vojenské služby či jejích alternativ, nemusí být diskuse nad dědictvím vojenských kateder a významu vojenské přípravy vysokoškoláků nutně záležitostí ryze odborných historických debat.¹⁴⁰ V každém případě se já osobně budu v blízkém budoucnu opět věnovat zkoumání situace na VKVŠ, konkrétně vývoji v letech sedmdesátých a osmdesátých.¹⁴¹

Tato studie vznikla s podporou projektu Ministerstva kultury ČR v rámci programu NAKI III (číslo 054/2023/OVV) s názvem Služba vlasti jako zdroj národní identity. Identifikace, dokumentace a prezentace historických pramenů k institutu povinné vojenské služby v českých zemích (1868–2004), jehož nositelem je Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. (a hlavním řešitelem Mgr. Jiří Hlaváček, Ph.D.).

Školení VKVŠ UK v učebnách v Motole pravděpodobně v roce 1974.

FOTO: Archiv UK

Tabulka č. 1: Studenti vojenské přípravy a odbornosti vyučované na VKVŠ – počty a plány na léta 1965 až 1970

Vojenská katedra	Fakulta	Vojenská odbornost	Počty studentů v roce*						
			1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
ČVUT Praha	stavební	ženižijní	574	663	740	740	740	740	740
		topografická	116	120	120	120	120	120	120
	strojní	ženižijní	183	203	200	200	200	200	200
		tanková	382	495	495	495	495	495	495
		automobilní	213	242	260	260	260	260	260
		RTZ	165	174	180	180	180	180	180
	elektrotechnická	spojovací	392	480	500	500	500	500	500
		RL	312	360	380	380	380	380	380
	technické a jaderné fyziky	chemická	181	179	162	160	160	160	160
	Celkem		2 518	2 916	3 037	3 035	3 035	3 035	3 035

¹⁴⁰ K motivačním formám odměn studentů (ve formě kreditních bodů) za vykonání základního vojenského výcviku již přistoupily některé české vysoké školy. K současným debatám viz např. Jaroslav GAVENDA, *Česko by mělo zavést dílčí vojenskou službu, navrhuje expert* [online]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-analytik-cesko-by-melo-mit-v-krizi-k-dispozici-150tisicovou-armadu-230133> [cit. 2023-10-25].

¹⁴¹ Za podnětné připomínky k tomuto textu bych chtěl poděkovat Jiřímu Hlaváčkově, Prokopu Tomkovi, Jiřímu Rajlichovi, Davidu Pazderovi, Jiřímu Ohlidalovi, Pavlu Urbáškovi, Miroslavu Vaňkovi a zejména Jaroslavu Láníkovi, který mi vedle svých zasvěcených rad a komentářů též nezištně poskytl své badatelské poznámky a výpisky z archivních zdrojů k dějinám padesátých let. Za pomoc s rešerší v osobních spisech z VÚA–VHA patří velký dík kolegovi Tomáši Kykalovi. Stejně tak si velmi vážím zpětné vazby obou anonymních recenzentů tohoto textu. Obzvláštní poděkování bych chtěl věnovat pracovníkům a pracovnícím archivů, v nichž jsem měl možnost bádát, především Vojenského ústředního archivu v Praze-Ruzyni (zejména Vladimíru Šlosarovi, Martinu Lundákovi a Janu Chleboounovi), Národního archivu v Praze na Chodovci (zejména Zoře Machkové a Viktoru Krásenskému), Archivu Univerzity Karlovy v Praze (konkrétně Petru Cajthamlovi, Marku Brčákovi a Aleně Veverkové) a Archivu Vysoké školy báňské – Technické univerzity v Ostravě (konkrétně Petru Kašingovi). V neposlední řadě patří velký dík narátorům, kteří se s naším výzkumným týmem podělili o své vzpomínky na vojenskou přípravu a základní vojenskou službu v orálněhistorických rozhovorech.

Vojenská katedra	Fakulta	Vojenská odbornost	Počty studentů v roce*						
			1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
VŠ chemicko- technologická Praha	anorganické technologie	chemická	193	198	180	180	180	180	180
	organické technologie	chemická	86	90	120	120	120	120	120
	potravinářské technologie	proviantní	70	90	90	90	90	90	90
	automatizace a ekonomiky chemické výroby	zásobování PHM	138	140	120	120	120	120	120
	technologie paliv a vody	zásobování PHM	82	86	80	80	80	80	80
	Celkem		569	604	590	590	590	590	590
VŠ zemědělská Praha	provozně ekonomická	automobilní	363	462	497	540	520	520	520
	zemědělské mechanizace	automobilní	580	594	599	689	709	755	720
	agronomická	automobilní	543	584	610	600	600	600	600
	Celkem		1 486	1 640	1 706	1 829	1 829	1 875	1 840
VŠ zemědělská Praha – pobočka České Budějovice	provozně ekonomická	pěchota	583	605	600	600	600	600	600
	Pedagogický institut České Budějovice	pěchota	113	70	70	80	80	80	80
	Celkem		696	675	670	680	680	680	680
Univerzita Karlova Praha	právnícká	tanková	77	111	122	120	120	120	120
	přírodovědecká	tanková	210	245	247	200	200	200	200
	filozofická	pěchota	109	116	118	100	100	100	100
	matematicko-fyzikální	spojovací	190	220	220	240	240	240	240
	Institut tělesné výchovy a sportu	tankový	115	121	117	120	120	120	120
	Institut osvěty a novinářství	pěchota	23	43	45	40	40	40	40
	Akademie výtvarných umění	pěchota	19	25	25	20	20	20	20
	Vysoká škola umělecko-průmyslová	pěchota	29	30	30	30	30	30	30
	Pedagogický institut Praha	tankový	37	19	-	-	-	-	-
	Pedagogický institut Brandýs n. Labem	spojovací	43	58	76	76	76	76	76
	Celkem		852	988	1 000	946	946	946	946
Lékařská fakulta UK Praha	všeobecné lékařství	lékař	170	195	200	200	200	200	200
	zubní směr	zubní lékař	76	110	110	110	110	110	110
	dětského lékařství	lékař	57	70	70	70	70	70	70
	hygienická	lékař	65	80	80	80	80	80	80
	Celkem		368	455	460	460	460	460	460
VŠ ekonomická Praha	politické ekonomie	finančně hospodářská	136	175	205	235	270	290	295
	výrobní ekonomie	vševojskový týl	116	131	130	155	165	175	195
	obchodní	výstrojně-zásobovací	123	158	175	190	210	220	220
	Celkem		375	464	510	580	645	685	710
VŠ strojní a elektrotechnická Plzeň	strojní	dělostřelecko-technický	225	340	400	400	400	400	400
	elektrotechnická	dělostřelecko-technický	139	190	240	240	240	240	240
	Pedagogický institut Karlovy Vary	pěchota	93	50	-	-	-	-	-
	Celkem		457	580	640	640	640	640	640

Vojenská katedra	Fakulta	Vojenská odbornost	Počty studentů v roce*						
			1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
VŠ chemicko-technologická Pardubice	chemická	chemická	189	280	330	330	330	330	330
	Pedagogický institut Pardubice	chemická	69	30	-	-	-	-	-
	Pedagogický institut Hradec Králové	chemická	111	105	60	60	60	60	60
	Celkem		369	415	390	390	390	390	390
VŠ strojní a textilní Liberec	strojní	letecký	376	370	320	340	340	340	340
	textilní	letecký	83	90	100	100	100	100	100
	Pedagogický institut Ústí n. Labem	letecký	76	88	75	75	75	75	75
	Celkem		535	548	495	515	515	515	515
Lékařská fakulta UK Plzeň	lékařská	lékař	86	98	101	100	100	100	100
	lékařská zubní	zubní lékař	28	31	32	32	32	32	32
	Pedagogický institut Plzeň	zdravotník	60	60	60	60	60	60	60
	Celkem		174	189	193	192	192	192	192
Lékařská fakulta UK Hradec Králové	lékařská	lékař	57	73	77	80	80	80	80
	Celkem		57	73	77	80	80	80	80
Vysoké učení technické Brno	stavební	silniční	423	600	600	600	600	600	600
	strojní	dělostřelecká	316	395	440	440	440	440	440
	strojní	PLD	315	397	440	440	440	440	440
	elektrotechnická	RL	420	560	600	600	600	600	600
	Pedagogický institut Brno	PLD	83	90	90	80	80	80	80
	Celkem		1 557	2 042	2 170	2 160	2 160	2 160	2 160
VŠ zemědělská Brno	agronomická	automobilní	355	370	400	420	420	420	420
	provozně ekonomická	dělostřelecká	180	220	250	260	260	260	260
	lesnická	dělostřelecká	158	210	250	250	230	230	230
	Celkem		693	800	880	890	890	890	890
VŠ báňská Ostrava	hutnická	pěchota	266	324	378	644	684	740	825
	báňského strojírenství	spojovací	163	267	345	375	550	700	700
	hornicko-geologická	ženijní	204	280	320	390	375	360	360
	Pedagogický instut Ostrava	pěchota	150	188	76	76	76	76	76
	Celkem		783	1 059	1 119	1 485	1 685	1 876	1 961
Univezita J. E. Purkyně Brno	lékařská	lékař	122	129	135	150	150	150	150
	zubní lékařství	zubní lékař	60	54	40	40	40	40	40
	přírodovědecká	spojovací	150	200	200	200	200	200	200
	filozofická	spojovací	52	60	60	60	60	60	60
	veterinární	zdravotník	183	200	190	180	180	180	180
	Pedagogický institut Jihlava	spojovací	130	70	-	-	-	-	-
	Celkem		697	713	625	630	630	630	630
Univerzita Palackého Olomouc	přírodovědecká	zdravotník	118	120	120	120	120	120	120
	filozofická	zdravotník	28	30	30	30	30	30	30
	lékařská	lékař	103	112	120	120	120	120	120
	lékařská	zubní lékař	69	80	80	80	80	80	80
	Pedagogický institut Olomouc	zdravotník	100	100	100	100	100	100	100
	Pedagogický institut Gottwaldov	zdravotník	120	120	120	120	120	120	120
	Celkem		538	562	570	570	570	570	570

Vojenská katedra	Fakulta	Vojenská odbornost	Počty studentů v roce*						
			1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Slovenská VŠ technická Bratislava	stavební	tanková	386	445	550	460	420	420	420
		ženijní	415	604	645	750	750	750	750
		topografická	190	180	150	150	150	150	150
	elektrotechnická	ženijní	211	285	335	335	335	335	335
		RL	170	225	275	275	275	275	275
	strojní	tankový	299	420	540	600	600	600	600
		automobilní	235	313	425	500	500	500	500
	chemická	zásobování PHM	280	290	300	300	300	300	300
		proviantsně zásobovací	60	60	60	60	60	60	60
	Pedagogický institut Trnava	pěchota	135	145	195	210	210	210	210
	Celkem		2 381	2 967	3 475	3 640	3 600	3 600	3 600
Univerzita Komenského Bratislava	přírodovědecká	pěchota	210	297	769	1 200	1 200	1 200	1 200
	lékařská	lékař	193	192	194	200	200	200	200
	lékařská-zubní	zubní lékař	78	100	100	100	100	100	100
	farmaceutická	lékárník	50	48	48	48	48	48	48
	právnícká	zdravotník	52	60	70	70	70	70	70
	filozofická	zdravotník	112	118	100	100	100	100	100
	Institut tělesné výchovy a sportu	pěchota	75	103	131	140	140	140	140
	Vysoká škola výtvarných umění	zdravotník	22	28	24	20	20	20	20
	Celkem		792	946	1 436	1 878	1 878	1 878	1 878
VŠ ekonomická Bratislava	politické ekonomie	finanční služby	71	80	90	90	90	90	90
	světových ekonomik	finanční	111	105	120	120	120	120	120
	Celkem		182	185	210	210	210	210	210
VŠ technická Košice	báňská	letectvo	122	180	180	160	160	160	160
	hornická	pěchota	69	125	170	180	180	180	180
	strojní	letectvo	288	395	420	440	440	440	440
	Pedagogický institut Košice	letectvo	149	50	-	-	-	-	-
	Celkem		628	750	770	780	780	780	780
Univerzita P. J. Šafaříka Košice	lékařská	lékař	93	119	109	110	110	110	110
	lékařská	zubní lékař	50	59	57	60	60	60	60
	veterinární	zdravotník	136	146	140	140	140	140	140
	filozofická	pěchota	39	30	34	34	34	34	34
	Pedagogický institut Prešov	pěchota	242	278	235	210	210	210	210
	Celkem		560	632	575	554	554	554	554
VŠ polnohospodářská Nitra	provozně ekonomická	vševojskový týl	160	184	209	235	240	240	240
	provozně ekonomická	výstrojně-zásobovací	140	150	160	160	160	160	160
	agronomická	proviantsně zásobovací	283	312	370	430	440	440	440
	Pedagogický institut Nitra	výstrojně-zásobovací	210	180	180	180	180	180	180
	Celkem		793	826	919	1 005	1 020	1 020	1 020

Vojenská katedra	Fakulta	Vojenská odbornost	Počty studentů v roce*						
			1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
VŠ lesnická a dřevařská Zvolen	dřevařská	automobilní	65	103	120	120	120	120	120
	lesnická	povětrnostní služba	157	210	220	220	220	220	220
	Pedagogický institut Bánská Bystrica	automobilní	140	130	205	205	205	205	205
	Pedagogický institut Martin	automobilní	80	40	-	-	-	-	-
	Celkem		442	483	545	545	545	545	545
Vojenské katedry celkem			18 502	21 498	23 062	24 284	24 524	24 801	24 876
Absolventů v ZVS na 6 měsíců			1 579	1 420	-	-	-	-	-
Absolventů v ZVS na 12 měsíců			4 907	6 658	9 297	10 485	11 274	11 420	-
Absolventů sloužících ZVS celkem			6 486	8 078	9 297	10 485	11 274	11 420	-

Zdroj: VÚA–VHA, f. MNO 1965, MŠ/VO, k. 432, sign. 00743, Zpráva o stavu příprav záložních důstojnických kádrů na ŠDZ a VKVŠ (30. 12. 1965). Při přepisu tabulky byly odstraněny dosti četné chyby v dílčích i celkových součtech.

Pozn.:

* Počty byly svými tvůrci plánovány podle odhadovaného úbytku („odpadu“) cca 25 % frekventantů a absolventů.

Zkratky: ČVUT – České vysoké učení technické, PHM – pohonné hmoty a maziva, PLD – protiletadlové dělostřelectvo, RL – radiolokace, RTZ – radiotechnické zabezpečení, UK – Univerzita Karlova, VŠ – vysoká škola

Tabulka č. 2: Socioprofesionální charakteristika důstojníků vojenských kateder civilních vysokých škol k 1. říjnu roku 1963 a 1964

		Stav k 1. 10. 1963		Stav k 1. 10. 1964	
		abs.	v %	abs.	v %
počet	plánovaný	398	100	423	100
	skutečný	380	95,5	404	95,5
členů KSČ		305	80,3	322	79,7
slovenské národnosti		92	24,2	97	24,0
čs. armádní sbor		39	10,3	45	11,1
sociální původ					
dělnický		185	48,6	200	49,5
rolnický		54	14,2	62	15,4
ostatní		141	37,1	142	35,2
důstojníkem					
do roku 1945		130	37,2	129	31,9
§ 37 ¹		35	9,2	40	9,9
vojenské vzdělání ²					
vysoké vojenské školy v SSSR		1	0,3	0	0
VA		85	22,3	93	23,0
VZK		40	10,5	52	12,9
KSV		133	34,9	142	35,2
učiliště		110	28,9	109	27,1
bez voj. vzdělání		12	3,1	8	1,8
občanské vzdělání					
VŠ		48	12,6	49	12,1
školy zakončené maturitou		296	77,9	315	78,0
zdravotní stav – omezení					
I. stupeň		64	16,8	66	16,3
II. stupeň		33	8,7	32	7,9

Zdroj: VÚA–VHA, fond MNO 1964, MŠK/VO, k. 508, sign. 00615, Informační zpráva o rozmístění kádrů (25. 1. 1964).

Pozn.:

1 – Osoby povinné další službou podle paragrafu 37 branného zákona 92/1949 Sb.

2 – V originálu tabulky činí součet osob podle vojenského vzdělání 381. Vzhledem k tomu, že nelze odhalit, kde vznikla chyba, byly procentuální podíly s vědomím jisté nepřesnosti přepočítány na toto číslo.

Zkratky: abs. – absolventů; VA – vojenská akademie, VZK – vyšší zdokonalovací kurz, KSV – kurz středních velitelů

Tabulka č. 3: Stav výměny členských legitimací Komunistické strany Československa u vojáků z povolání působících na VKVŠ a VO-MŠ k 31. 10. 1970

Navrženo k výměně	187	69,20 %
Vyškrtnuto či nepodalo žádost	59	21,90 %
Vyloučeno či nepodalo žádost	14	5,20 %
Zbývá dořešit	10	3,70 %
Celkem	270	100,00 %

Zdroj: VÚA–VHA, f. MNO 1970. MŠ/VO, k. 389, sign. 070460, Konsolidační proces na VKVŠ – současný stav a další perspektivy (3. 11. 1970). Zkratky: VKVŠ – vojenské katedry vysokých škol, VO-MŠ – Vojenské oddělení Ministerstva školství

College in Green or On the History of Everyday Military Training and Military Departments of Civilian Universities in 1960s Czechoslovakia

By Pavel Mücke

The study deals with the complicated history of the so-called military departments of civilian universities in the 1960s. From the existing research and especially from the historical analysis and interpretation of the collections of the Military Department of the Ministry of Education (and Culture) stored at the Military Central Archive – Military Historical Archive in Prague, it follows, that from the turn of the 1950s and 1960s, military departments were among the very important pillars of military training of male undergraduates (and partly female undergraduates in the field of medicine), who were prepared for the performance of lower command positions in the mobilised Czechoslovak People's Army in the event of a war conflict between East and West. From the point of view of the university graduates, a significant bonus was the fact that, having successfully completed their military training during

their studies, they subsequently performed only a shortened, one-year basic military service (as opposed to the regular two-year service).

The study, whose accents lie rather in the history of everyday life, deals with both the place of military training (and military departments) within the system of Czechoslovak military education and training in the 1960s and the everyday life in the departments. It discusses the situation of permanent military personnel and student trainees, and also presents a typological overview of the so-called extraordinary events (accidents, unfortunate deaths, suicides, participation in the liquidation of natural disasters) that added another dimension to the rhythm of the functioning of the departments.

As research has shown, despite the influence of liberalising tendencies during the so-called Prague Spring of 1968, military training and military departments of civilian universities after the August occupation of Czechoslovakia and the subsequent purges of pro-reform teachers (and some students) eventually became, in addition to teaching and training activities, also a distinctly disciplinary tool, which in the early days of the so-called normalization was to be used as a tool of discipline. In the course of this process, the disciplinary measures were used as a tool to help implement the pro-regime communist policy of consolidating conditions at Czechoslovak civil universities.

Doc. PhDr. Pavel Mücke, Ph.D. (1978)

Studoval obor historie na Filozofické fakultě Ostravské univerzity a poté studia dokončil na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (2004). Doktorské studium v oboru České dějiny absolvoval na Filozofické fakultě (2009) a habilitoval se v oboru Moderní dějiny na Fa-

kultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze (2017). Působí jako výzkumný pracovník v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. v. v. i., a dlouhá léta (2008–2023) přednášel také na Fakultě humanitních studií UK v Praze. Zabývá se moderními a soudobými dějinami, problematikou dějin paměti a orální historie, v poslední době pak zejména tématy z dějin mobilit, vztahem mezi dějinami společnosti a pandemií a také soudobými dějinami vojenství s důrazem na vojenskou přípravu a základní vojenskou službu (včetně období po roce 1989).

Doc. Dr. Pavel Mücke, Ph.D. (1978)

He studied history at the Faculty of Arts of the University of Ostrava and then completed his studies at the Faculty of Arts of Palacký University in Olomouc (2004). He completed his doctoral studies in Czech history at the Faculty of Arts (2009) and habilitated in modern history at the Faculty of Social Sciences of Charles University in Prague (2017). He works as a researcher at the Institute of Contemporary History of the CAS, and for many years (2008–2023) he also lectured at the Faculty of Humanities, Charles University in Prague. His research interests include modern and contemporary history, the history of memory and oral history, and more recently the history of mobilities, the relationship between the history of society and pandemics, and the contemporary history of the military, with an emphasis on military training and basic military service (including the period after 1989).